Research Paper

# The Differences in Agricultural Land Exploitation by Resident and Non-resident Farmers (Case Study: Villages of Chendar District of Savojbolagh County)

**Ghadir Firouznia[1], *Behruz Gharani Arani[2], Elham Jasemi[3]**

1. Associate Professor, Department of Geography, Law & Social Sciences Faculty, Payame Noor University (PNU), Tehran, Iran.
2. Assistant Professor, Department of Geography, Law & Social Sciences Faculty, Payame Noor University (PNU), Tehran, Iran.
3. MSc. Graduate, Department of Geography, Law & Social Sciences Faculty, Payame Noor University (PNU), Tehran, Iran.

Use your device to scan and read the article online

**Citation:** Firouznia, Gh., Gharani Arani, B., & Jasemi, E. (2023). [The Differences in Agricultural Land Exploitation by Resident and Non-resident Farmers (Case Study: Villages of Chendar District of Savojbolagh County) (Persian)]. *Journal of Rural Research*, 14(2), 326-345, http://dx.doi.org/ 10.22059/jrur.2023.92917

doi: http://dx.doi.org/ 10.22059/jrur.2023.92917

Received: 21 Jan. 2023
Accepted: 16 May 2023

## ABSTRACT

The expansion of rural-urban migration and maintaining the connection of immigrants with their hometowns and the exploitation of inherited agricultural lands has caused the phenomenon of non-resident farmers; immigrants who live in cities and use their agricultural lands in villages. It seems that there is a significant difference in the way these immigrants use the agricultural land and the resident farmers in the villages. The purpose is to recognize these differences. This research was been done using the descriptive-analytical method. Two analysis units of village and (resident and migrant) farmer were used. The statistical population of this research is all resident and non-resident farmers of 16 selected villages of *Chendar* District of *Savojbolagh* County. The sample consisted of 396 people (170 residents and 226 non-resident heads of farmer households) which were determined using Cochran and were selected among villages by weight method and within selected villages by simple random sampling method. The required data were collected by using national statistics and the supplementary information required by completing three questionnaires of the village, resident and immigrant farmer household; interview and observation. The results showed that resident farmers play a greater role than migrant farmers. Despite the relatively short distance between the studied villages and the cities of the non-resident farmers, and the possibility of migrants traveling on weekends, to perform necessary agricultural activities, there is no noticeable difference between residents and migrants, but in matters of care and recalcitrance, resident farmers take more care of their agricultural lands and especially their gardens than migrants.

**Key words:**
Resident farmers, Non-resident farmers, Absentee farmers, Absentee landowners, *Savojbolagh*

Copyright © 2023, Journal of Rural Research. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-noncommercial 4.0 International License which permits copy and redistribute the material just in noncommercial usages, provided the original work is properly cited.

## Extended Abstract

### 1. Introduction

The expansion of rural-urban migration and maintaining the connection of the immigrants with their hometown and the exploitation of the inherited agricultural lands in the villages has caused the phenomenon of non-resident farmers forming in the villages; migrants who live in cities and use their agricultural lands in villages. It seems that there is a significant difference in the way these migrants use agricultural land

* *Corresponding Author:*
**Behruz Gharani Arani, PhD**
**Address:** Department of Geography, Law & Social Sciences Faculty, Payame Noor University (PNU), Tehran, Iran.
**Tel:** +98 (913) 2770982
**E-mail:** bgharani@pnu.ac.ir

and the farmers who live in the village. The main purpose of this work is to know the differences in the way of agricultural land exploitation by farmers living in the village and non-resident farmers (immigrants with agricultural land and gardens).

## 2. Methodology

This research was done with the descriptive-analytical method. Two analysis units of village and farmer (resident and migrant) were used. The statistical population of this research is all resident and non-resident farmers of 16 selected villages of *Chendar* District of *Savojbolagh* County. The selection of the sample villages was done based on the cluster method according to the characteristics of the studied villages, such as village location and the distance from the village to the nearest city. To select the samples, in the first step, by referring to the local management of villages with non-resident farmers, the list of resident and non-resident farmers was determined, and by referring to them, the mechanism of their activity in the agricultural sector in their hometown was investigated. The number of samples was 396 people (170 residents and 226 non-resident heads of farmer households) which was determined by using Cochran's formula and applying the necessary criteria to have the necessary confidence. They were selected in a simple random way inside the village (during holidays when it was possible for them to be in the village). The required data were collected by using the statistics and information available from the statistical sources of the country and the supplementary information needed by completing three questionnaires of the village, resident farmer household and migrant farmer household, interview and observation. The components used for the research are: whether the farmer is a resident or non-resident, the area of land and garden, income, the area of land under cultivation, the number of products, the number of pieces of land, the amount of time to do agricultural work, the amount of income obtained from the city, the distance and proximity of the villages to the cities, the climate of villages, the capability of land, the amount of income obtained from land and garden, the type of product, the type of roads, the degree of dependence on the hometown, the presence of relatives and friends, facing and maintaining reputation, level of literacy, age, gender, history of agricultural activity, the possibility of investment, how to maintain and use agricultural land and garden, how to carry out activities, how to consume or sell products, variety of products, quality of products, the amount of care and attention, the use of new equipment, the amount of participation.

## 3. Results

Examining the visiting time of non-resident farmers to the village showed that most of them visit the village in spring and summer and every 15 days (every two weeks). Most of the non-resident farmers use private vehicles and others use public vehicles to visit their village. Non-resident farmers live in a private house, their parents' house, relatives' house, or a room in the garden when they are in their hometown. One of the common features of resident farmers and immigrants is the division of inherited properties. A little more than half of the absentee farmers and a little more than half of the resident farmers have divided their inherited properties and the rest are jointly exploited. The results of the research showed that most of the lands of absentee farmers and most of the lands of resident farmers are exploitable, and the unexploitable lands of immigrant farmers are more than those of resident farmers.

## 4. Discussion

40% of absentee farmers' lands are managed by the owner using workers, 32% by the farmers themselves (owner), 15% by permanent workers, 5.8% of the land is rented, and 5.8% is maintained and operated by relatives. While more than 54% of resident farmers' lands are cultivated by themselves, 29.4% with the help of laborers, 7.6% by permanent workers, 4.1% by relatives, and 4.1% of lands are rented out. In this research, the indicators of planting new seedlings, pruning trees, dredging canals, plowing under trees, fertilizing, rebuilding damaged stone walls, winter and spring spraying, irrigation, picking and collecting grasses, weeding and garden care, and harvesting were investigated. The results of the descriptive findings showed that despite the small distance between the permanent residence of non-resident farmers and agricultural lands (Most of the non-resident farmers live in the cities of Karaj and Tehran), there is a significant difference between the way of exploitation of agricultural lands by resident and non-resident farmers. However the test results showed that the relationship is not significant. Despite this, it can be concluded that in general, resident farmers play a higher role than migrant farmers.

## 5. Conclusion

The results show that despite the fact that the studied villages are located at a relatively short distance from the city and there is a possibility of migrants moving during the weekends, the migrants still use the agricultural lands of the villages in many ways. There is no significant difference between resident and immigrant farmers

in carrying out basic and necessary agricultural activities (that without doing them, the farm or garden will be destroyed) such as cultivation, irrigation, pruning, spraying, dredging, fertilizing, and the like, but there is a significant difference in matters of care and inspection, and resident farmers take care of their agricultural lands and especially gardens more than migrant farmers.

## Acknowledgments

The authors are grateful to the farmers and members of the Islamic Councils of the studied villages. The article is taken from a research project sponsored by Payame Noor University.

## Conflict of Interest

The authors declared no conflicts of interest

# تفاوت نحوه بهره‌برداری از اراضی کشاورزی توسط کشاورزان ساکن و غیرساکن (موردمطالعه: روستاهای بخش چندار شهرستان ساوجبلاغ)

قدیر فیروزنیا[۱]، *بهروز قرنی آرانی[۲]، الهام جاسمی[۳]

۱- دانشیار، گروه جغرافیا، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
۲- استادیار، گروه جغرافیا، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
۳- کارشناس ارشد، گروه جغرافیا، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۰۱ بهمن ۱۴۰۱
تاریخ پذیرش: ۲۶ اردیبهشت ۱۴۰۲

## چکیده

گسترش مهاجرت روستا - شهری و حفظ ارتباط مهاجرین با زادگاه خود و بهره‌برداری از اراضی کشاورزی موروثی در روستاها، سبب شکل‌گیری پدیده کشاورزان غیرساکن در روستاها شده است؛ مهاجرانی که در شهرها ساکن‌اند و از اراضی کشاورزی خود در روستاها بهره‌برداری می‌نمایند. به نظر می‌رسد که در نحوه بهره‌برداری از اراضی کشاورزی این مهاجران با کشاورزانی که در روستا ساکن‌اند، تفاوت قابل‌توجهی وجود دارد. هدف اصلی این اثر، شناخت این تفاوت‌ها است. این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی انجام پذیرفته است. از دو واحد تحلیل روستا و کشاورز (ساکن و مهاجر) استفاده شد. جامعه آماری این تحقیق تمامی کشاورزان ساکن و غیرساکن ۱۶ روستای منتخب بخش چندار شهرستان ساوجبلاغ است. تعداد نمونه‌ها ۳۹۶ نفر (سرپرست خانوارهای کشاورز ساکن ۱۷۰ و غیرساکن ۲۲۶ نفر) با استفاده از فرمول کوکران تعیین و در بین روستاها به شیوه وزنی و درون روستاهای منتخب با شیوه تصادفی ساده انتخاب شدند. داده‌های موردنیاز با استفاده از آمار و اطلاعات کشور و اطلاعات تکمیلی موردنیاز ازطریق تکمیل سه پرسش‌نامه روستا، خانوار کشاورز ساکن و خانوار کشاورز مهاجر، مصاحبه و مشاهده جمع‌آوری شد. نتایج تحقیق نشان داد کشاورزان ساکن نسبت به کشاورزان مهاجر نقش‌آفرینی بالاتری دارند. با وجود فاصله نسبتاً کوتاه روستاهای موردمطالعه تا شهرهای محل سکونت کشاورزان غیرساکن، و امکان تردد مهاجرین در تعطیلات پایان هفته، در انجام فعالیت‌های اساسی و ضروری کشاورزی، تفاوت محسوسی بین کشاورزان ساکن و مهاجر وجود ندارد اما در امور مراقبت و سرکشی، کشاورزان ساکن بیش از کشاورزان مهاجر از اراضی کشاورزی و به‌ویژه باغی خود مراقبت می‌نمایند.

**کلیدواژه‌ها:**
کشاورزان ساکن، کشاورزان غیرساکن، کشاورزان غایب، مالکان غایب، ساوجبلاغ

## مقدمه

در چند دهه اخیر روستاها با موج گسترده مهاجرت از روستا به شهر مواجه بوده و تعداد قابل‌توجهی از روستاهای ایران در فرایند تخلیه جمعیتی قرار گرفته و ترکیب جمعیت آن دگرگون شده است. این وضعیت سبب شده که در تعداد قابل‌توجهی از روستاها میزان جمعیت مهاجر (مهاجرین و نسل دوم و سوم آن‌ها) بیش از تعداد جمعیت دائم روستاها باشد. با فوت پدر و مادر ساکن در روستا این مهاجرین مالک اراضی شده و به دلایل مختلف ازجمله حس تعلق به زادگاه، املاک خود را رها نکرده و همچنان از آن‌ها (به شیوه‌های مختلف) بهره‌برداری می‌نمایند. این امر پدیده‌ای را به وجود آورده که از آن می‌توان به‌عنوان مالکین غایب جدید یا کشاورزان مهاجر و یا کشاورزان غیرساکن در روستا نام برد. گستردگی این پدیده و تأثیراتی که می‌تواند در امنیت غذایی و حیاتی کشور بر جای گذارد، ایجاب می‌نماید که این پدیده از ابعاد مختلف مطالعه و کنکاش شود؛ پدیده‌ای که حتی ازنظر نام‌گذاری نیازمند مطالعه است، چه برسد از سایر ابعاد همچون آثار و پیامدهایی که در جامعه روستایی و کل کشور بر جای می‌گذارد. باتوجه‌به اهمیت مسئله در این تحقیق تلاش شده تفاوت نحوه بهره‌برداری از اراضی کشاورزان ساکن با غیرساکن در روستاهای بخش چندار شهرستان ساوجبلاغ که این پدیده در آنجا رواج دارد، مشخص شود.

با عنایت به استمرار روند روبه‌گسترش مهاجرت از روستا به شهر، و افزایش تعداد کشاورزان مهاجر، ضرورت استمرار بهره‌برداری از اراضی آب‌وخاک، شناخت سازوکار بهره‌برداری از منابع آب‌وخاک توسط مهاجران (کشاورزان غیرساکن) و مقایسه آن با کشاورزان ساکن، تبیین مفاهیم مالکان غایب و کشاورزان ساکن، و غیرساکن یکی از مباحث اساسی جامعه روستایی و

* نویسنده مسئول:
دکتر بهروز قرنی آرانی
نشانی: تهران، دانشگاه پیام نور، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، گروه جغرافیا.
تلفن: ۲۷۷۰۹۸۲ (۹۱۳) ۹۸+
پست الکترونیکی: bgharani@pnu.ac.ir

بخش کشاورزی این سرزمین محسوب می‌شود. مالکان غایب در تحقیقات اجتماعی روستایی اغلب نادیده گرفته می‌شوند، درصورتی‌که این ظرفیت را دارند که سهم عمده‌ای در ارائه خدمات بوم‌شناسی در نواحی‌ای داشته باشند که در آن مقادیر قابل‌توجهی زمین در اختیار دارند (Kam, Metternicht, Baumber & Cross, 2019)، لذا این پژوهش بدین مسئله پرداخته است.

مرور ادبیات تحقیق نشان داد که تاکنون تحقیق مستقلی در مورد تفاوت بهره‌برداری از اراضی کشاورزی توسط دو گروه کشاورزان ساکن و کشاورزان غایب (مهاجر) انجام نگرفته است. اما چند اثر ارزشمند، «مالک و زارع در ایران» (Lambton, 1953) و «نظام ارباب غایب در ایران» (Abdollahyan, 2004) (این اثر به‌صورت خاص این پدیده را بررسی کرده)، و دو پژوهش اهلرس در این زمینه: «دزفول و حوزه پیرامونی آن» و «شهر و حوزه نفوذ آن: نمونه طبس» (Ehlers, 2001) را که مستقیماً به پدیده مالکین غایب پرداخته‌اند، می‌توان معرفی نمود.

با عنایت به ابهامی که در تعاریف واژگان وجود دارد، ابتدا تلاش می‌شود مفهوم چند اصطلاح اساسی همچون مالکان غایب، مالکان حاضر، کشاورزان ساکن، کشاورزان غایب یا غیرساکن، کشاورز مهاجر، کشاورز شهرنشین، کشاورز بازنشسته شهری روشن شود تا برداشت مشترکی از آن‌ها به وجود آید.

مالکان غایب: از مالکان غایب تعاریف متفاوتی ارائه شده است. به آن‌ها مالکان غیرعامل[1] گفته می‌شود که زمین خود را اغلب برای کشاورزی به دیگران اجاره می‌دهند (Fairchild & Petrzelka, 2022). به‌عبارت‌دیگر گروهی از مالکان گفته می‌شود که در محلی غیر از محل سکونت خود اراضی کشاورزی دارند و به گروه‌های متعددی تقسیم می‌شوند. مالکان غایب به کشاورزان بازنشسته‌ای گفته می‌شود که از زمین خود نقل‌مکان کرده‌اند و آن را به دیگران اجاره داده‌اند، یا کسانی که زمین کشاورزی را به ارث برده‌اند، و یا کسانی که زمین‌های کشاورزی را به قصد تفریح یا سرمایه‌گذاری خریده‌اند. در اصطلاحات اجتماعی-جمعیت‌شناسی، مالکان غایب با کسانی که در آن محل زندگی می‌کنند مقایسه می‌شوند، درباره زمینی که مالک آن هستند، کمتر زمینه کشاورزی یا دانشی دارند. مالکان غایب ازنظر مالی کمتر به زمین وابسته‌اند. به دلیل فاصله زیاد میان محل سکونت و زمینشان، احتمال خیلی کمی است که با مسئولان محلی از نزدیک برخوردی داشته باشند. آن‌هایی که زمین را اجاره می‌دهند، در تصمیم‌گیری‌های مستأجر بر روی نحوه بهره‌برداری از زمین کمترین دخالتی ندارند (Petrzelka, Malin & Gentry, 2012). موریسون[2] و همکاران (۲۰۱۵) این مالکانِ دور-از-دسترس[3] را مالکانی تعریف می‌کند که دور از زمین خود زندگی می‌کنند. همچنین لمبتون[4] (۱۹۵۳) مالکان غایب را به دو نوع عمده‌مالکان غایب و بازرگانان و تجار تقسیم‌بندی می‌نماید. در برخی از پژوهش‌ها برای عملیاتی نمودن تعریف مالکان غایب، مسافت محل سکونت مشخص شده است، به‌عنوان نمونه پترزلکا[5] و همکاران (۲۰۱۳) در پژوهش خود از مسافت ۵۰ و برخی ۱۰ مایل (حدود ۱۶ کیلومتر) و یا برخی نیز از مرز شهرستان استفاده نموده‌اند. نوع دیگری از مالکیت غایب که متعلق به مالکان جزء است ناشی از حق وراثت است. این گروه نه‌تنها در حوالی شهرها بلکه در تمام نقاط ایران دیده می‌شوند. این نوع املاک نیز در جاهایی دیده می‌شود که فشار مشکلات اقتصادی شخص مالک یا آبا و اجدادش را از ده رانده یا جاه‌طلبی وی را به مهاجرت و جستجوی وسایل پیشرفت اقتصادی در شهرهای مجاور یا دیگر نقاط برانگیخته است (Lambton, 1953). عبداللهیان (۲۰۰۴) در زمینه خاستگاه مالکان غایب می‌نویسد: «خاستگاه مالکان غایب ریشه در تیول‌داران قدیمی، مقامات دولتی، رهبران قبایل و تجار اواخر قرن نوزدهم دارد».

بر این اساس می‌توان گفت که مالکان غایب افرادی هستند که در محلی غیر از محل سکونت دائم خود (شهر) دارای (مالک) زمین و آب کشاورزی‌اند. در این پژوهش به کلیه افرادی که مالک اراضی کشاورزی و آب‌اند و در شهر یا روستایی غیر از محل وقوع ملک ساکن‌اند مالک غایب گفته می‌شود. به‌عبارت‌دیگر آن دسته از مالکین اراضی که در خارج از محدوده و قلمرو زندگی خود (عمدتاً در نواحی روستایی) زمین و باغ و آب کشاورزی دارند، مالکین غایب محسوب می‌شوند. این گروه ممکن است به دو دسته تقسیم شوند؛ نخست روستائیان مهاجری که به دلایل مختلف از روستا به شهر مهاجرت نموده‌اند و بر اساس قانون ارث مالک اراضی شده‌اند. گروه دوم روستائیان یا شهرنشینانی که در نواحی روستایی اقدام به خرید زمین نموده‌اند.

مالکان حاضر: گروهی از افرادی که در محل استقرار زمین تحت مالکیت خود زندگی می‌کنند، ممکن است خودشان از اراضی تحت مالکیت، بهره‌برداری، و یا بهره‌برداری از اراضی را به دیگران واگذار نمایند. تفاوت اصلی این گروه از مالکان با مالکان غایب محل زندگی آنان است.

کشاورزان ساکن: در این پژوهش منظور کشاورزانی است که در روستا سکونت دارند و به فعالیت‌های کشاورزی می‌پردازند.

کشاورزان غیرساکن: منظور کشاورزانی است که در قلمرو املاک خود ساکن نیستند، این گروه از کشاورزان به دو دسته تقسیم می‌شوند؛ کشاورزانی که به هر دلیلی از زادگاه خود مهاجرت کرده‌اند و در مکانی دیگر سکونت دارند ولی همچنان از اراضی خود بهره‌برداری می‌نمایند؛ یا شهرنشینانی که با پس‌انداز و

1. Non-operating landowners=NOLs
2. Morrison
3. Diffcult-to-reach landholders
4. Lambton
5. Petrzelka

سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی اقدام به خرید اراضی می‌نمایند و بر روی آن‌ها به فعالیت کشاورزی می‌پردازند. فعالیت این گروه از کشاورزان به شکل‌های متفاوتی انجام می‌پذیرد. گروهی خودشان به تنهایی یا به‌اتفاق اعضای خانواده یا با استفاده از روش بهره‌برداری از راه دور (استفاده از کارگران روزمزد، فصلی و یا دائمی و با مدیریت و نظارت خود کشاورز و یا اقوام)، یا اجاره‌داری و یا بهره‌برداری توسط اقوام. به‌عبارت‌دیگر کشاورزان غیرساکن گروهی از کشاورزان‌اند که به‌صورت دائم در محل استقرار املاک خود ساکن نیستند.

کشاورز مهاجر: به آن گروه از روستائیانی گفته می‌شود که پس از مهاجرت از روستا به شهر همچنان از اراضی زراعی و باغی آبا و اجدادی خود بهره‌برداری می‌نمایند. با عنایت به اینکه دامداری و زراعت به ترتیب بیش از باغداری به مراقبت و نیروی انسانی نیاز دارد، معمولاً این گروه عمدتاً به باغداری اشتغال دارند. به تعبیر دیگر، کشاورز مهاجر کسی است که در محلی غیر از محل تولد خود (روستای خود) زندگی می‌نماید و همچنان به فعالیت کشاورزی در زادگاه خود ادامه می‌دهد. تفاوت کشاورزان مهاجر با کشاورز شهرنشین در این نکته نهفته است که کشاورز مهاجر ممکن است در سکونتگاهی غیر از شهر (یعنی در روستای دیگری) ساکن باشد ولی در زادگاه خود مالک اراضی است.

کشاورز شهرنشین: آن دسته از کشاورزانی‌اند که در نواحی شهری ساکن‌اند و در روستاها اقدام به فعالیت کشاورزی می‌نمایند. این گروه ممکن است منشأ روستایی داشته باشند و یا آن گروه از شهرنشینانی باشند که در نواحی اطراف شهر و یا روستاهای اطراف زمین کشاورزی و یا باغی می‌خرند و اقدام به بهره‌برداری می‌نمایند. بدیهی است آن دسته از کشاورزانی که سکونتگاه آنان به شهر تبدیل شده و اراضی کشاورزی آنان هم‌اکنون در محدوده شهری قرار گرفته است نیز کشاورز شهرنشین محسوب می‌شوند. اصطلاح دیگری که در این زمینه با مسئله مرتبط است، کشاورزی شهری است. کشاورزی شهری ازنظر فائو «دربرگیرنده فعالیت‌هایی است که به تولید توسط شهروندان می‌انجامد و در شکل و ابعاد مختلف صورت می‌گیرد (Drikvand et al., 2021). ازنظر اینکه کشاورزان غیرساکن معمولاً در شهر ساکن هستند، فعالیت آن‌ها کشاورزی شهری محسوب می‌شوند.

در ادبیات مربوط به نحوه بهره‌برداری از اراضی کشاورزی با گروه دیگری از کشاورزان مواجه می‌شویم که در روستا ساکن‌اند و علاوه بر فعالیت‌های کشاورزی به فعالیت در شهر (صنعت یا خدمات) می‌پردازند، به این گروه از کشاورزان، کارگر دهقان گفته می‌شود (Fesharaki, 1994). همان‌طور که فرچایلد[6] و همکاران (۲۰۲۲) اظهار می‌دارند به‌کارگیری چندین اصطلاح مختلف ازجمله «مالک زمین»، «صاحب‌خانه»، «غیرعامل»، «غایب»، «غیر ساکن» یا موارد دیگر، انجام مقایسه‌های دقیق در بین مطالعات را دشوار می‌کند، در زبان فارسی نیز به‌کارگیری اصطلاحاتی همچون کشاورز، روستایی، کشاورز ساکن، کشاورز غایب، مالک زمین، مالک غایب، کشاورز مهاجر، روستایی مهاجر صاحب زمین، کشاورز شهرنشین، صاحبان خانه‌های دوم و مانند آن مطالعات تطبیقی در این حوزه را دشوار می‌نماید.

یکی از علل اصلی مهاجرت از روستاها به شهر و به تعبیر دیگر در معرض تخلیه جمعیتی قرار گرفتن روستاها، کوچک (خرد) بودن اراضی کشاورزی است. گزارش سازمان غذا و کشاورزی (فائو) نشان داده است که با وجود اینکه متوسط مساحت واحدهای بهره‌برداری پنج میلیارد هکتار اراضی کشاورزی جهان ۸.۷ هکتار است ولی در کشورهای آسیایی ۱/۰۶، آفریقایی ۱/۳، اروپایی ۱۴/۷، آمریکای مرکزی ۲۲/۲، آمریکای جنوبی ۵۰/۷ و آمریکای شمالی ۱۸۶ هکتار بوده است (Shokati, Kalantari, Asadi, & Shabanali, 2018 به نقل از Berdegué & Fuentealba, 2011). کوچک بودن اراضی کشاورزی و به‌ویژه اگر این امر توأم با قطعه‌قطعه بودن آن‌ها باشد، صرفه اقتصادی این اراضی را به‌شدت کاهش می‌دهد و به مهاجرت کشاورزان به سایر سکونتگاه‌ها به‌ویژه شهرها می‌انجامد. معمولاً مهاجرت از روستا به شهرها با ترک اراضی کشاورزی و یا به تعبیر دیگر رهاسازی اراضی کشاورزی توأم نیست و برخی از کشاورزان مهاجر ممکن است سالیان متمادی از اراضی کشاورزی خود به انحای مختلف بهره‌برداری نمایند، پدیده‌ای که می‌توان از آن به‌عنوان مالکین غایب نوین یاد نمود.

خوشبختانه تعداد قابل‌توجهی از این مهاجرین از اراضی کشاورزی خود همچنان بهره‌برداری می‌نمایند اما تاکنون تحقیقی در زمینه تفاوت بهره‌برداری مهاجرین با کشاورزان ساکن انجام نگرفته است.

با عنایت به ماهیت مسئله و استمرار روند مهاجرت از روستا به شهر و بهره‌برداری از اراضی کشاورزی توسط مهاجران در سطح کشور در بخش چندار شهرستان ساوجبلاغ نیز تعداد قابل‌توجهی از اهالی آن در طول دهه‌های گذشته از زادگاه خود به شهرهای اطراف (تهران، کرج و شهرک‌های اقماری آن‌ها) مهاجرت نموده‌اند ولی همچنان از اراضی موروثی خود بهره‌برداری می‌نمایند. از سوی دیگر باتوجه‌به نزدیکی این ناحیه به شهرهای مذکور تعداد زیادی از سکنه این شهرها در نواحی روستایی این ناحیه اقدام به خرید زمین نموده‌اند و بعضاً در این اراضی به فعالیت کشاورزی می‌پردازند. باتوجه‌به اینکه فعالیت اصلی روستائیان این ناحیه کشاورزی است، شناخت تفاوت نحوه فعالیت و بهره‌برداری از اراضی کشاورزی توسط این دو گروه بسیار حائز اهمیت است و می‌تواند در سنخ‌شناسی روش‌های بهره‌برداری از اراضی کشاورزی مؤثر باشد. ازاین‌رو این اثر بنا دارد، تفاوت نحوه بهره‌برداری از اراضی کشاورزان ساکن با کشاورزان غیرساکن (کشاورزان مهاجر

6. Fairchild

به شهر) را بررسی نماید و به این پرسش‌ها پاسخ دهد که چه تفاوتی در بهره‌برداری از اراضی کشاورزی میان کشاورزان ساکن و کشاورزان مهاجر وجود دارد؟ و محل اقامت کشاورز چه تأثیری بر این تفاوت‌ها برجای می‌گذارد؟

## مروری بر ادبیات موضوع

مرور ادبیات تحقیق نشان داد که درباره تفاوت‌ها و شباهت‌های بهره‌برداری از اراضی کشاورزان ساکن و غیرساکن تحقیقات زیادی انجام نگرفته است، و بررسی این تفاوت ضرورت بالایی دارد. در این زمینه تحقیقات بسیار اندکی انجام پذیرفته که در ادامه به معرفی چند نمونه اقدام می‌شود. توکلی و الماسی (۲۰۱۶) در تحقیقی که با روش توصیفی - تحلیلی انجام پذیرفته و جامعه موردمطالعه ۱۴۰ خانوار کشاورز ساکن در روستا و ۹۰ نفر کشاورز شهرنشین بوده است، به این نتیجه رسیده‌اند که فعالیت‌های باغداری و دامداری کشاورزان غایب به‌شدت کمتر از همگنان ساکن روستا است و اراضی آبی و باغی آن‌ها نیز کمتر است. علاوه بر آن در این اثر نتیجه می‌گیرند که گونه‌شناسی کشاورزان و راهبردهای معیشت و آسیب‌پذیری روندهای جاری تولید و بهره‌برداری از منابع روستا ضروری است.

علاوه بر دو اثر ارزشمندی که در زمینه مالکان غایب قدیمی (مالک و زارع لمبتون (۱۳۶۲) و نظام ارباب غایب در ایران حمید عبداللهیان (۱۳۹۱) به‌ویژه اثر دوم که به‌صورت خاص این پدیده را بررسی کرده) و دو پژوهش اهلرز[7] در این زمینه (دزفول و حوزه پیرامونی آن و شهر و حوزه نفوذ آن: نمونه طبس، در: ایران؛ شهر - روستا - عشایر - مجموعه مقالات (۱۳۸۰) ترجمه عباس سعیدی) که مستقیماً به پدیده مالکان غایب پرداخته‌اند می‌توان برخی آثار و منابعی را که تا حدودی به این مسئله نزدیک‌اند، معرفی نمود:

فرچایلد و همکاران (۲۰۲۲) ازطریق فراتحلیل هشتاد و یک مقاله مرتبط با مالکان غیرفعال زمین‌های کشاورزی[8] و مالکان غایب جنگلی[9] در ایالات‌متحده و اروپا انجام داده‌اند اذعان می‌دارند که درک ما از این گروه مهم مالکان نسبتاً محدود است. مالکان غیرفعال کشاورزی مشارکت محدودی در تصمیم‌گیری‌های مدیریت زمین دارند. مالکان غایب جنگلی تمایل بیشتری به استفاده از طرح‌های مدیریتی دارند اما تمایل کمتری به مشارکت در مدیریت فعال و کاهش ریسک دارند. این مالکان طیف وسیعی از نگرش‌ها در استفاده از زمین دارند، و انگیزه‌های سود را برجسته می‌کند.

گویک و دوویدی[10] (۲۰۲۱) در مقاله بررسی تفاوت‌های بین مالکان جنگلی کشاورز و غیر کشاورز بر اساس نظرسنجی از هفتاد مالک جنگل در جورجیای آمریکا به دنبال پاسخ به این سؤال بودند که آیا تفاوت‌های قابل‌توجهی در فعالیت‌های مدیریتی مالکیت بین کشاورزان و غیرکشاورزان وجود دارد؟ نتایج نشان داد کشاورزان تنوع جنسیتی و تحصیلات کمتری نسبت به غیر کشاورزان دارند، مسائل ارث بسیار کمتری دارند و تمایل بیشتری به واگذاری زمین بر روی یک هدف مدیریتی مهم دارند و کمتر مدیریت خاص جنگل‌داری را انجام می‌دهند.

کم[11] و همکاران (۲۰۱۹) در مقاله‌ای تحت عنوان مشارکت دادن مالکان غایب در ارائه خدمات بوم‌شناسی در جنوب شرقی استرالیا، اذعان داشته‌اند ازآنجایی‌که مالکیت غایب زمین در بسیاری از مناطق اقیانوسیه و جهان در حال افزایش است، به درک بهتر رفتارها و ارزش‌های این گروه زمین‌داران نیاز فزاینده‌ای است. افزایش مالکیت غایب می‌تواند بر ارائه خدمات اکوسیستم تأثیر بگذارد و نیز بافت اجتماعی - فرهنگی روستایی را تغییر دهد. هدف پژوهش درک بهتر ویژگی‌های زمین‌داران غایب، ازجمله انگیزه‌های نگهداری زمین، سطح دانش آن‌ها درباره شیوه‌های مدیریت زمین است. نتایج نشان می‌دهد که تفریحات و امکانات رفاهی مربوط به خدمات فرهنگی خصوصی، محرک‌های اصلی تملک زمین و انگیزه استفاده از زمین توسط مالکان غایب در ناحیه است.

در میان پژوهش‌های متأخر، تنها تحقیقی که ارتباط نزدیکی با این اثر دارد پژوهشی است که فیروزنیا (۲۰۰۷) با عنوان «تبیین استمرار کارکرد اقتصادی روستاهای در معرض تخلیه جمعیتی شهرستان قزوین» انجام داده است. در بخشی از پژوهش مذکور به سازوکار بهره‌برداری اراضی کشاورزی مهاجرینی که از روستا به شهر مهاجرت نموده‌اند پرداخته شده است ولی تفاوت نحوه بهره‌برداری اراضی این گروه با کشاورزان ساکن مدنظر نبوده است، لذا می‌توان گفت که علت وجودی تحقیق فعلی و به‌عبارت‌دیگر ضرورت انجام این تحقیق از همان اثر و مقاله مستخرج از آن (Firouznia & Roknoldin Eftekhari, 2013) به دست آمده است. به عبارت دقیق‌تر این پژوهش در ادامه همان تحقیق انجام می‌گیرد تا به یکی از سؤالات مطروحه در نتیجه‌گیری آن پاسخ گوید.

ازاین‌رو بررسی ادبیات تحقیق نشان داده که تاکنون تحقیق مستقلی درباره تفاوت بهره‌برداری از اراضی کشاورزی توسط دو گروه کشاورزان ساکن و کشاورزان غیرساکن (مهاجر) انجام نگرفته است و این پژوهش بنا دارد به این مسئله بپردازد. باتوجه‌به مطالب فوق، انتظار می‌رود با انجام این تحقیق علاوه بر شناخت تفاوت‌های موجود در نحوه بهره‌برداری اراضی کشاورزی توسط کشاورزان ساکن و غیرساکن، زمینه لازم برای ارتقای فعالیت کشاورزی (با تأکید بر کشاورزان غیرساکن) فراهم شود.

7. Ehlers
8. Non-operating landowners
9. Absentee forest landowners
10. Goyke & Dwivedi
11. Kam

بررسی ادبیات موضوع نشان می‌دهد که با بهره‌گیری ازنظریات متعددی می‌توان به تبیین ابعاد و عوامل مؤثر بر تفاوت بهره‌برداری از اراضی کشاورزی پرداخت:

نظریه رفتار فضایی: یکی از مهم‌ترین مباحث در زمینه فعالیت‌های کشاورزی و به‌ویژه فعالیت‌های مرتبط با شهر و روستا که باید بدان توجه شود، شرایط زمانی و مکانی است چراکه حتی پدیده‌های یکسان در شرایط زمانی و مکانی متفاوت آثار متفاوتی برجای می‌گذارد. در این زمینه سعیدی (۱۹۹۸) می‌نویسد:

«نحوه و دامنه روابط موجود میان شهر و روستا به صورت‌های گوناگون بر شکل‌پذیری، رشد و توسعه سکونتگاه‌های روستایی و همچنین بر روابط درونی و بیرونی آن‌ها اثر می‌گذارد. در خصوص نحوه این تأثیرپذیری یا تأثیرگذاری، مفاهیم و نظرات مختلفی مطرح شده است. مستقل از برداشت‌های گوناگون نظری، آنچه پیش از هر چیز باید در نظر گرفته شود، ویژگی‌های زمانی و مکانی است.»

بر این اساس می‌توان اظهار داشت که نوع فعالیت بهره‌برداران اراضی کشاورزی به‌طور عام و به‌ویژه کشاورزان غایب یا غیرساکن در دوره‌های مختلف، متفاوت بوده و در مکان‌های مختلف به اشکال متعددی بروز یافته است و آثار متفاوتی را برجای می‌گذارد. بدیهی است که در شکل‌گیری تحولات اجتماعی و اقتصادی در هر ناحیه جغرافیایی عوامل متعدد طبیعی و انسانی نقش‌آفرینی می‌نمایند و ممکن است بسته به ویژگی‌های زمانی و مکانی هر یک از عوامل فوق نقش متفاوتی را بر عهده داشته باشند که یکی از این عوامل، مداخله دولت است (Rezvani, Mansourian & Ahmadi, 2010).

بر مبنای نظریه تأثیر متقابل فضای زندگی که اساس آن بر پایه عامل حرکت بنا نهاده شده است، طولانی‌ترین فاصله میان دو مکان، کمترین تأثیر متقابل میان دو مکان را سبب می‌شود (Shakoei, 1985). در همین زمینه شکویی معتقد است که فاصله به‌عنوان عامل فیزیکی و اجتماعی، گروه‌های اجتماعی و اقتصادی را از همدیگر جدا می‌کند (Shakoei, 1985). در نظریه‌های مکان مرکزی و پخش، عامل فاصله یکی از عوامل تأثیرگذار است (Shakoei, 1985; Kalantari, 2001). در نظریه پخش اثر مجاورتی یکی از عوامل تسهیل‌کننده در برقراری تماس‌های اجتماعی محسوب می‌شود (Shakoei, 1985).

بر اساس نظرات مکتب علم فضایی نقش فاصله و سایر عوامل کالبدی و فضایی در کنار مسائلی همچون ایدئولوژی حاکم، اهداف نظام‌های حکومتی و شرایط اجتماعی و اقتصادی (مبتنی بر نظرات مکتب جغرافیای ساختاری) همچنان در شناخت سازوکار استقرار جمعیت و نظام فضایی آن موردتوجه بوده است (Shakoei & Musa Kazemi, 2005).

بر این اساس می‌توان استنباط نمود که نزدیکی کشاورز به اراضی کشاورزی خودش یکی از عوامل بسیار مهم و اساسی در زمینه نحوه بهره‌برداری از اراضی کشاورزی است و منطقی است که کشاورزان ساکن، در بهره‌برداری از اراضی کشاورزی به دلیل فاصله کمتر با اراضی کشاورزی، فرصت بیشتری برای رسیدگی به اراضی کشاورزی داشته‌اند و انتظار می‌رود در بهره‌برداری از اراضی کشاورزی، دقت بیشتری داشته و در بهره‌برداری از اراضی با کشاورزان مهاجر تفاوت داشته باشند.

نظریه تصمیم‌گیری: یکی دیگر از پشتوانه‌های نظری که می‌تواند در تبیین تباینات فضایی ناشی از آثار و روابط بین سکونتگاه‌های مختلف و انسان‌هایی که در آن‌ها زندگی می‌کنند کمک نماید، موضوع تصمیم‌گیری (مفهوم کاوش فضایی از مکتب جغرافیای رفتار فضایی) است. بر این اساس می‌توان اظهار داشت که سکونتگاه‌های انسانی حاصل تصمیمات انسان‌ها هستند. در این زمینه بیکن می‌نویسد: مجموعه تصمیمات افراد ساکن هر شهر شکل آن شهر را می‌سازد (Salehi, 2007). در بهره‌برداری از اراضی کشاورزی، نیز نقش تصمیم‌گیری در تمامی مراحل فعالیت‌های کشاورزی کاشت، داشت، برداشت و عرضه و انتقال به بازار و یا مصرف خانواده کاملاً آشکار است و از همین رو نحوه بهره‌برداری از اراضی کشاورزی نیز کاملاً تحت تأثیر سازوکار تصمیم‌گیری کشاورزان قرار دارد. به‌عنوان‌مثال در تحقیق گرابستروم[12] (۲۰۱۱) مشخص شد پیوندهای عاطفی با زمین سبب شده گروهی از مالکان غایب تصمیم بگیرند زمین را بدون استفاده از آن حفظ کنند.

نظریه فایده‌گرایی: کلمه فایده‌گرایی[13] نخستین بار در ۱۷۸۱ در مکاتبات بنتام ظاهر شده است. فایده در تفکر بنتام «فضیلت» محسوب می‌شود. بر اساس نظریه «فایده‌گرایی» نتیجه تمام اعمال انسان، فقط بر اساس اصل فایده ارزیابی می‌شود. خوبی یک فعل به میزان «نفع» یا «فایده»ای است که «لذت» یا «خوشایندی» را در پی داشته باشد و بدی یک فعل بستگی به میزان «درد» یا «رنجی» دارد که از آن فعل عاید می‌شود (Avani, 2010).

بر اساس نظریه فایده‌گرایی می‌توان گفت که تمامی انسان‌ها در پی دستیابی به بالاترین فایده‌اند و کشاورزان اعم از کشاورزان ساکن و غیرساکن نیز منطقاً به دنبال کسب منافع بیشترند. ازاین‌رو ممکن است برای یک کشاورز غیرساکن صرف نگهداری زمین و مشاهده درختان لذت مورد انتظار را او را تأمین نماید و یا برعکس عایدات زمین و منافع مادی حاصل از آن بیشترین لذت را به دنبال داشته باشد. بدیهی است وقتی‌که برای مالک زمین منافع مادی بیشترین لذت را به دنبال داشته باشد ممکن است بهره‌برداری از زمین موردنظر مقرون‌به‌صرفه نباشد و آن را

12. Grubbström
13. Utilitarianism

رها نمایند.

علاوه بر نظریات فوق که با استفاده از آن‌ها می‌توان تفاوت‌های بهره‌برداری از اراضی کشاورزان ساکن و غیرساکن را تبیین نمود، با استفاده از نظریه‌های مطروحه درباره مهاجرت روستا ـ شهری (Zanjani, 2001; Lahsaei Zadeh, 1989) به‌ویژه مواردی که به آثار و پیامدهای مهاجرت در مبدأ (روستا) و مقصد (شهر) مربوط می‌شوند، و نظریه چرخه حیات[14] (چرخه توسعه) روستاها (Firoznia, Ziyae Tavana & Eftekhari, 2007) شکل‌گیری پدیده کشاورزان غیرساکن قابل تبیین است. رعایت فایده‌گرایی در فعالیت‌های انسانی باتوجه‌به فاصله روستاها از شهرها و تأثیر آن بر رفتارهای انسان (رفتار فضایی) و تغییراتی که طی زمان رخ می‌دهد (چرخه حیات) سبب می‌شود که کشاورزان درباره نحوه بهره‌برداری از اراضی خود تصمیم بگیرند که چگونه رفتار نمایند. تصویر شماره ۱، مدل مفهومی تفاوت بهره‌برداری از اراضی کشاورزی، ابعاد مختلف مسئله و نظریه‌های تبیین‌کننده مسئله را به تصویر کشیده است.

## تفاوت بهره‌برداری از اراضی کشاورزی

منشأ شکل‌گیری پدیده کشاورزان غایب، مهاجرت از روستا به شهر است. مهاجرت جوانان روستایی، افزایش جمعیت کهن‌سال روستایی و ترک اراضی کشاورزی را در پی دارد. علاوه بر اینکه اراضی کشاورزی براثر مسائل اجتماعی - اقتصادی متروک می‌شوند، عوامل طبیعی نیز بسیار مؤثر است (Pezaros, 2003). بدین ترتیب می‌توان اذعان داشت که کهن‌سالی جمعیت روستایی ممکن است دو پدیده دیگر را به دنبال داشته باشد، پدیده ترک اراضی کشاورزی و یا شکل‌گیری مالکان غایب. باتوجه‌به تحولات اجتماعی و اقتصادی در سطح جهان، پدیده مالکان غایب روزبه‌روز رو به افزایش است. مالکیت از نوع غایب از آغاز تغییرات[15] جمعیت روستایی ایالات‌متحده در دهه ۱۹۷۰ تا به امروز رشد کرده است. اکنون ارتباط با مکان تحت مالکیت بیشتر از اینکه مانند گذشته به پیوند خویشاوندی و کشاورزی وابسته باشد با سرمایه‌گذاری، تفریح، ارث، و بازنشستگی در آینده رابطه دارد (Nielsen-Pincus, Hall, Ellen Force & Wulfhorst, 2010). این شیوه مالکیت در سراسر دنیا رو به گسترش است (Petrzelka, Ma, & Malin, 2013). به‌گونه‌ای که در اونتاریو تا حد زیادی این نگرانی هست که بیشتر زمین‌های کشاورزی را مالکان غایب که خریداران خارجی و شرکتی‌اند بخرند (Clemenson, 1983). این روند به‌گونه‌ای است که در برخی از کشورها سعی می‌کنند از بروز این پدیده جلوگیری نمایند، مثلاً در هندوراس ایده‌هایی هست که بر سخت‌گیری شدید نسبت به بورس‌بازی زمین و تمایل به غیبت[16] به‌علاوه توزیع مجدد زمین‌های حاصلخیز و احیای زمین‌های جلگه‌ای تمرکز دارد، زمین‌هایی که دولت به شرکت‌های ساختمانی اجاره داده است (Bonta, 2005).

یکی دیگر از عوامل مؤثر تفاوت بین نحوه بهره‌برداری از اراضی کشاورزی فاصله و تحرک است. دراین‌باره کولاول[17] به نقل از استوفر[18] (Kolawole, 1988 به نقل از Stouffer, 1940) می‌نویسد: بین تحرک، فاصله و فرصت‌های مداخله ازجمله فرصت شروع کار، فرصت‌های اقتصادی یا دسترسی به زمین کشاورزی رابطه ناگزیری است. هرچند توزیع این فرصت‌ها تابعی از عوامل تاریخی، جغرافیایی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی است که در هر موقعیتی به‌گونه‌ای متفاوت است. توسعه اجاره زمین کشاورزی را در نیجریه می‌توان در چهار عامل عمده جستجو کرد که یکی از آن‌ها به این مبحث ارتباط مستقیم‌تری دارد: پدیده‌ای که بسیاری از مردم می‌خواهند زمینی را به تملک درآورند اما نه اینکه کشاورزی کنند، درحالی‌که بسیاری می‌خواهند کشاورزی کنند اما نمی‌توانند زمین بخرند. نتیجه این اقدام مفهوم مالکان غایب یا کشاورزان یقه‌سفید شهری است که در حوزه‌های شهری کار و زندگی می‌کنند و کشاورزان اجاره‌دار در مزارعی که از آن‌ها اجاره کرده‌اند کشت و کار می‌کنند (Kolawole, 1988).

مالکان محلی در مقایسه با مالکان غایب دل‌بستگی مکانی و هویت مکانی قوی‌تری از خود نشان می‌دهند. ایجاد رشته‌های الفت مکانی واقعاً کمتر تحت تأثیر تعداد کل سال‌هایی است که یک مالک در ملک خود سکونت کرده است درحالی‌که تعداد ماه‌های سال[19] که در ملکش زندگی کرده است تأثیر بیشتری دارد. این محققان در مدلی دوبعدی فرض می‌گیرند که از دیدگاه تجربی، مؤلفه‌های عاطفی (دل‌بستگی مکانی) و رفتاری (وابستگی مکانی) الفت مالکان محلی و غایب به ناحیه، به‌صورت جدایی‌ناپذیری در کار، خانواده، زندگی اجتماعی، تفریح و فرهنگ ریشه دارد. فهم اثرهای متغیرهای اجتماعی - جمعیت‌شناسی از قبیل وضعیت سکونت غایب یا محلی، یا طول و فصل سکونت بر الفت مکانی در پیش‌بینی اثرهای تغییر اجتماعی - جمعیت‌شناسی بر برخورد جامعه مهم است (Nielsen-Pincus, Hall, Ellen Force & Wulfhorst, 2010).

یکی از تفاوت‌های اصلی بین بهره‌برداری از اراضی کشاورزان ساکن و غیرساکن نوع محصول کشت شده است. معمولاً کشاورزان ساکن امکان کشت محصولات سالانه را دارند ولی کشاورزان غیرساکن معمولاً به کشت محصولات دائمی می‌پردازند. در این زمینه ایوانز[20] و همکاران (۲۰۰۱) می‌نویسند: «فقدان نیروی

14. Life Cycle
15. Resurgence

16. Absenteeism
17. Kolawole
18. Stouffer
۱۹. منظور این است که از ۱۲ ماه سال چند ماه را در ملک خود سپری می‌کند= فصل‌های زندگی در ملک (م)
20. Evans

کار برای فعالیت‌های کشاورزی که نیاز به نیروی کار دارند باعث شده است که اراضی زیر کشت این نوع فعالیت‌ها کاربری خود را از دست بدهند و از کشت محصولات سالانه به محصولات دائمی تبدیل شوند». در تحقیق پترزلکا و همکاران (۲۰۱۳) مشخص شد کشاورزان غایب از زمین خود برای اهداف تولیدی استفاده نمی‌کنند و ازاین‌رو ازنظر مالی کمتر از زمین‌داران ساکن به زمین وابسته‌اند. همچنین در تحقیق کندرا و هول[21] (۲۰۰۵) مشخص شد کشاورزان غایب زمان کمتری برای مدیریت، نگهداری و بهره‌برداری صرف می‌نمایند. علاوه بر این فشارکی (۱۹۹۴) از دو عامل دیگر بازدهی کمتر و وسعت کوچک‌تر -اراضی کارگر دهقانان- یاد می‌کند که می‌توان آن دو عامل را نیز برای کشاورزان غیرساکن تعمیم داد (جدول شماره ۱).

21. Kendra & Hull

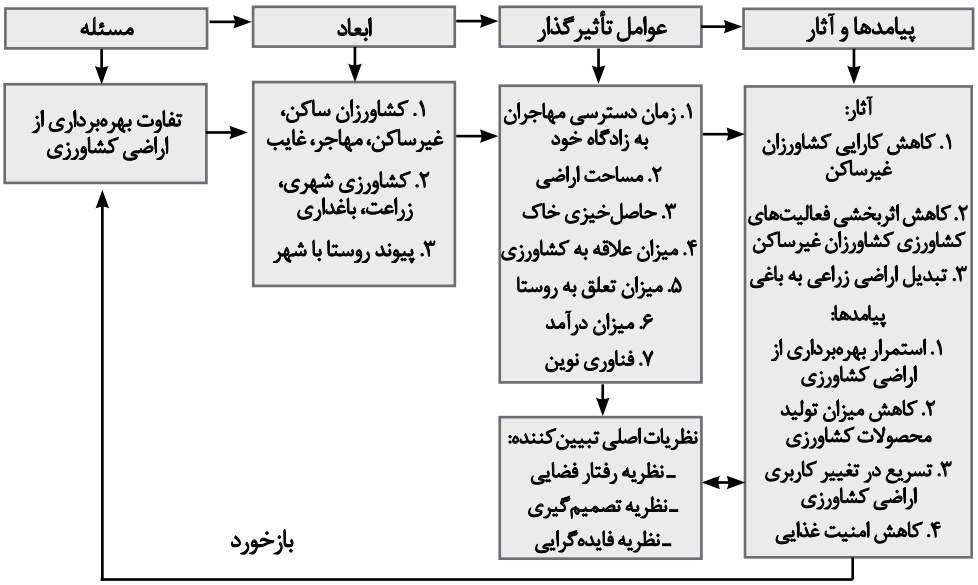


**تصویر ۱.** مدل مفهومی تفاوت بهره‌برداری از اراضی کشاورزی. منبع: نگارندگان (۱۳۹۹-۱۴۰۰) باتوجه‌به منابع تحقیق و مشاهدات میدانی

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

**جدول ۱.** تفاوت‌های بهره‌برداری از اراضی کشاورزی کشاورزان ساکن با کشاورزان غیرساکن.

| ردیف | زمینه‌های تفاوت | کشاورزان ساکن | کشاورزان غیرساکن |
|---|---|---|---|
| | نوع محصول | امکان تولید محصول سالانه و دائمی | عمدتاً محصولات دائمی |
| ۱ | میزان سرکشی و رسیدگی | بیشتر | کمتر |
| ۲ | مهارت | بیشتر | کمتر |
| ۳ | تعلق مکانی | بیشتر | کمتر |
| ۴ | استفاده از ماشین‌آلات کشاورزی و روش‌های نوین | کمتر | بیشتر |
| ۵ | میزان خودمصرفی | تولید برای فروش | بیشتر خودمصرفی |
| ۶ | میزان وقت‌گذاری | بیشتر | کمتر |
| ۷ | میزان سرمایه‌گذاری | کمتر | بیشتر |
| ۸ | به‌کارگیری کارگر کشاورزی | خانوادگی | استفاده بیشتر از کارگر |
| ۹ | کاربری تفریحی | اغلب بدون کاربری تفریحی | اغلب با کاربری تفریحی |
| ۱۰ | وابستگی به درآمد حاصل از زمین | وابسته به درآمد اراضی کشاورزی | بدون وابستگی به درآمد کشاورزی |
| ۱۱ | سرمایه اجتماعی و ارتباط با اهالی | بیشتر | کمتر |
| ۱۲ | اهداف تولیدی | بیشتر | کمتر |
| ۱۳ | وابستگی به زمین | بیشتر | کمتر |
| ۱۴ | اهمیت منظره و فضای سبز | کمتر | بیشتر |

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

منبع: نگارندگان (۱۳۹۹-۱۴۰۰) باتوجه‌به مطالعات میدانی و اسنادی

### عوامل مؤثر بر تفاوت بهره‌برداری از اراضی کشاورزی

گرینفلد و ماتِیس[22] (۲۰۰۴) در مطالعه‌ای تحت عنوان «مقدمه‌ای بر تحلیل اقتصادسنجی اراضی رهاشده کشاورزی لیتوانی» اظهار می‌دارند که دو دسته عوامل به ایجاد تفاوت در بهره‌برداری از اراضی منجر می‌شود: ۱) عوامل بیرونی همچون ویژگی‌های شخصی مدیر مزرعه و خانواده او (آموزش، سن و بعد خانوار)، مالکیت، وضعیت طبیعی اراضی (اندازه قطعات، قابلیت اراضی)، تاریخی (الگوی تاریخی مالکیت اراضی)، و ۲) عوامل درونی مانند درآمد (سهم کشاورزی از درآمد خانواده)، قیمت اراضی (اراضی با قیمت بالاتر رها نمی‌شوند)، اجتماعی (سرمایه اجتماعی کشاورز که در ارتباط با؛ منابع اطلاعات، عضویت و پیوند او در تشکل‌های غیردولتی و شوراهای محلی، روابط دوستانه با همسایگان و عضویت در گروه‌های مشارکتی)، مدیریت تاکتیکی (کوتاه‌مدت) و مدیریت استراتژیک (بلندمدت). یکی دیگر از عوامل مؤثر بر نحوه بهره‌برداری از اراضی کشاورزی وابستگی به درآمد حاصل از زمین است. در تحقیقی که توسط پترزلکا و همکاران (۲۰۱۳) انجام گرفته مشخص شده که مالکان غایب زمین را با دلایل رفاهی تملک می‌نمایند تا اهداف تولیدی و به همین منظور برای ارتباط با کارشناسان ترویج و برنامه‌های نهادهای محلی اشتیاق کمتری دارند. پژوهش ایشان از بررسی انگیزه مالکان غایب نشان می‌دهد که در تحقیق ریکنباخ و کیترج[23] (۲۰۰۹) مشخص شده که مالکان غایب انگیزه تولید و نگهداری کمتری برای زمین دارند. به‌گونه‌ای که در تحقیق سورندرا، محمود و شلهاس[24] (۲۰۰۹) منافع مالکان غایب در مالکیت زمین برای فضای سبز و جنبه زیبایی‌شناسی آن است. در تحقیق گسنل و تراویس[25] (۲۰۰۵) نیز مشخص شده که مالکان غایب به منظره و فرصت‌های تفریحی بیش از فعالیت‌های تولیدی ارزش می‌دهند. بر این اساس اهداف تملک اراضی و میزان وابستگی به زمین یکی از عوامل مؤثر بر تفاوت بهره‌برداری از اراضی محسوب می‌شود.

طبق قانون اساسی ایتالیا مالک زمین کشاورزی در صورت نکاشت طولانی مجرم محسوب می‌شود زیرا به معنای بی‌توجهی یا ترک آن با تمام آثار منفی اقتصادی، اجتماعی و محیطی است ازاین‌رو مالک (حتی غایب) ناگزیر خود یا مستأجر باید از زمین استفاده کند (Strambi, 2015). ازاین‌رو قوانین می‌تواند موجب افزایش یا کاهش شمار مالکان غایب و درنتیجه تغییر روش‌های بهره‌برداری از اراضی افزوده شود.

علاوه بر عوامل فوق، فاصله سکونتگاه اصلی کشاورز غیرساکن با محل استقرار زمین کشاورزی، نوع جاده ارتباطی، میزان ازدحام وسایل نقلیه (ترافیک)، میزان حضور در روستا، میزان مهارت کشاورز غیرساکن در زمینه کشاورزی، میزان درآمد کشاورزان غیرساکن، وسعت اراضی کشاورزی، میزان حاصلخیزی اراضی، شغل اصلی کشاورزان غیرساکن، میزان سخت‌کوشی و پشتکار کشاورزان غیرساکن از عوامل مؤثر بر ایجاد تفاوت در بهره‌برداری از اراضی کشاورزی است. عوامل مؤثر بر تفاوت بهره‌برداری از اراضی کشاورزی در این پژوهش در ابعاد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، کالبدی و اکولوژیک به شرح تصویر شماره ۲ بررسی شدند. در ابعاد اقتصادی عواملی همچون تنوع محصولات کشاورزان، میزان استفاده از فناوری و روش‌های جدید در کاشت، داشت و برداشت، میزان سرمایه‌گذاری کشاورزان، مساحت اراضی، پراکندگی اراضی، مالکیت اراضی، بیمه محصولات و مانند آن موجب تفاوت در بهره‌برداری دو گروه بررسی شده است. در ابعاد اجتماعی - فرهنگی؛ حضور اقوام و بستگان در روستا، بی‌سوادی و کم‌سوادی، مهاجرت، مسئولیت‌پذیری، انگیزه، تجربه، سن، مهارت، تقسیم ارث، مشغله کاری، اجاره‌ای بودن اراضی، کم بودن جمعیت در روستا و یا خالی بودن روستا از سکنه و مانند آن سبب تفاوت در بهره‌برداری کشاورزان شده است. با عنایت به آنچه بیان‌شده تا حدودی وضعیت عملکرد کشاورزان غیرساکن آشکار شده ولی همچنان ناشناخته‌های زیادی در این زمینه وجود دارد به‌گونه‌ای که پترزلکا و همکاران (۲۰۱۳) اظهار می‌دارند علی‌رغم رشد فزاینده این پدیده[26]، دانسته‌ها درباره این گروه و ویژگی‌های بهره‌برداری و نگهداری آن‌ها، و رفتار مدیریتی آن‌ها با زمین‌هایشان خیلی کم است.

## روش‌شناسی تحقیق

روش تحقیق پژوهش حاضر ازنظر هدف و ماهیت کاربردی و ازنظر روش انجام توصیفی - تحلیلی است. بر این اساس در گام نخست با مراجعه به مدیریت محلی روستاهای منتخب (روستاهای دارای کشاورزان غیرساکن) فهرست کشاورزان ساکن و غیرساکن مشخص، و با مراجعه به آن‌ها سازوکار فعالیت آن‌ها در بخش کشاورزی در زادگاهشان بررسی شد. بر این اساس با مقایسه نحوه عملکرد آن‌ها با کشاورزان ساکن، تفاوت نحوه بهره‌برداری این دو گروه با یکدیگر مقایسه و تفاوت‌ها و تشابهات مشخص شد. برای انجام این تحقیق از دو واحد تحلیل روستا و کشاورز (ساکن و مهاجر) استفاده شد. جامعه آماری این تحقیق تمامی کشاورزان ساکن و غیرساکن ۱۶ روستای دارای کشاورز ساکن و غیرساکن بخش چندار شهرستان ساوجبلاغ است. انتخاب روستاهای نمونه تحقیق بر اساس روش خوشه‌ای متناسب با ویژگی‌های روستاهای موردمطالعه همچون نحوه استقرار روستا، فاصله روستا تا نزدیک‌ترین شهر انجام پذیرفت. تعداد اعضای جامعه نمونه ۳۹۶ نفر (سرپرست خانوارهای کشاورز ساکن ۱۷۰

22. Grinfelde & Mathijs
23. Rickenbach & Kittredge
24. Surendra, Mehmood & Schelhas
25. Gosnell & Travis

۲۶. بر اساس تحقیقات کانوی، آماچر، سولیوان و ویر (Conway, Amacher, Sullivan, & Wear, 2003) در ناحیه زمین‌های جنگلی ویرجینیا ۲۲ درصد کشاورزان، غایب‌اند.

و غیرساکن ۲۲۶ نفر) با استفاده از رویه‌های آماری مورد تأیید (فرمول کوکران و به‌کارگیری معیارهای لازم برای برخورداری از اطمینان لازم) تعیین شد و در درون روستا (در ایام تعطیل که امکان حضور آن‌ها در روستا وجود داشت) به شیوه تصادفی ساده افراد انتخاب شدند (جدول شماره ۲ و تصویر شماره ۳). روایی پرسش‌نامه کشاورزان ازطریق مشورت با صاحب‌نظران تأیید شد و پایایی ۳۵ پرسش‌نامه ازطریق آزمون کرونباخ با ضریب ۰/۷۰۶ به تأیید رسید.

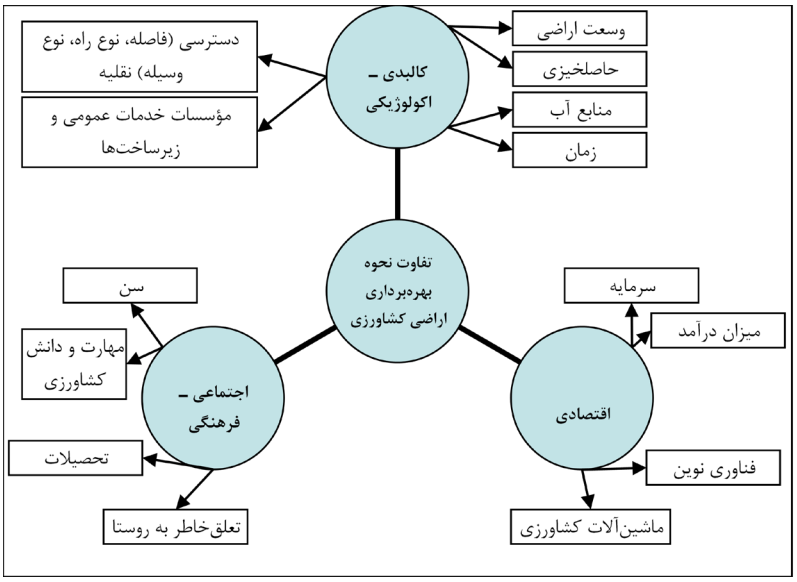


**تصویر ۲.** عوامل تأثیرگذار بر تفاوت بهره‌برداری از اراضی. منبع: نگارندگان (۱۳۹۹-۱۴۰۰) بر اساس نتایج مطالعات میدانی و اسنادی

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

**جدول ۲.** توزیع جامعه آماری و نمونه متناسب با آن.

| روستاهای منتخب | تعداد حجم نمونه | | | روستاهای منتخب | تعداد حجم نمونه | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | ساکن | غیرساکن | کل | | ساکن | غیرساکن | کل |
| ازنق | ۲۰ | ۲۰ | ۴۰ | سیبان دره | ۱۰ | ۱۵ | ۲۵ |
| اغشت | ۱۵ | ۱۵ | ۳۰ | سیبستان[1] | ۰ | ۲۰ | ۲۰ |
| باغبان کلاچی | ۵ | ۱۰ | ۱۵ | طالیان | ۱۰ | ۱۰ | ۲۰ |
| تکیه‌اغشت | ۵ | ۵ | ۱۰ | فشند | ۲۰ | ۲۰ | ۴۰ |
| چلنگدار | ۵ | ۱۶ | ۲۱ | کلین‌رود | ۵ | ۷ | ۱۲ |
| خوروین | ۱۵ | ۱۰ | ۲۵ | هرجاب | ۱۰ | ۱۰ | ۲۰ |
| دوزعنبر | ۱۰ | ۲۰ | ۳۰ | آردهه | ۱۰ | ۱۵ | ۲۵ |
| سنج | ۱۰ | ۱۳ | ۲۳ | ولیان | ۲۰ | ۲۰ | ۴۰ |
| کل | | | | ۱۶ | ۱۷۰ | ۲۲۶ | ۳۹۶ |

منبع: نگارندگان (۱۳۹۹-۱۴۰۰) باتوجه‌به مطالعات میدانی

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

۱. این روستا خانوار ساکن دائم ندارد. معمولاً در سه‌ماهه زمستان، روستا توسط نگهبان مراقبت می‌شود و برخی از روزها، اهالی به روستا سرکشی می‌نمایند.

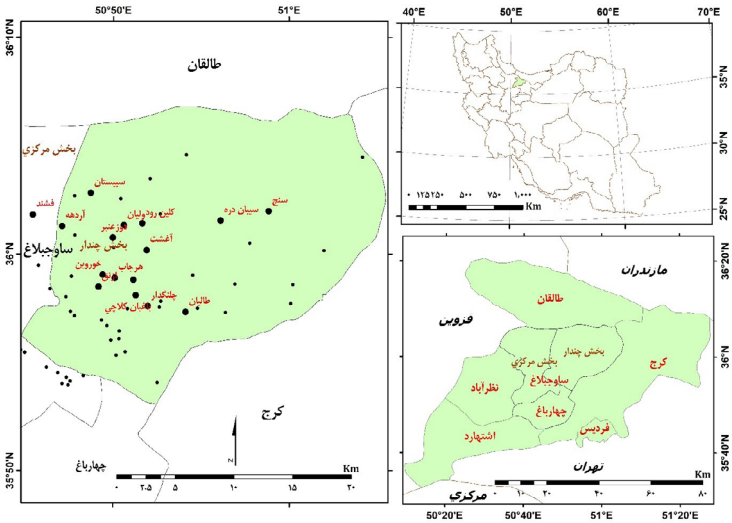


**تصویر ۳.** موقعیت بخش چندار در استان البرز و در شهرستان ساوجبلاغ، و موقعیت روستاهای موردمطالعه در دهستان‌های چندار و برغان. منبع: نگارندگان (۱۴۰۱) باتوجه‌به Statistical Center of Iran, 2022 کارشده در محیط ArcGIS



داده‌های موردنیاز برای انجام تحقیق با استفاده از آمار و اطلاعات در دسترس از منابع آماری کشور و اطلاعات تکمیلی موردنیاز از طریق تکمیل سه پرسش‌نامه روستا، خانوار کشاورز ساکن و خانوار کشاورز مهاجر، مصاحبه و مشاهده و جمع‌آوری شد. پرسش‌نامه‌ها زیر نظر و با همفکری کارشناسان دانشگاهی و بر پایه مطالعات اسنادی و مشاهدات میدانی طراحی، و از روایی لازم برخوردار شد. برای انجام این پژوهش از مؤلفه‌هایی همچون وضعیت اقتصادی، میزان علاقه به فعالیت‌های کشاورزی، بومی و غیربومی بودن کشاورز، مساحت اراضی و باغ، میزان درآمد، سطح زیر کشت، میزان محصولات تولیدی، تعداد قطعات زمین، میزان محصول، میزان زمان برای انجام امور کشاورزی، میزان درآمد از شهر، دوری و نزدیکی روستا به شهر، آب‌وهوای روستا، قابلیت اراضی، میزان درآمد از اراضی و باغ، نوع محصول، نوع جاده ارتباطی، سابقه فعالیت در کشاورزی، میزان وابستگی به زادگاه، حضور اقوام و بستگان، رودربایستی و حفظ آبرو و سطح سواد، سن، جنس، سابقه فعالیت کشاورزی، میانگین درآمد ماهانه، امکان سرمایه‌گذاری، متوسط وسعت اراضی، نحوه نگهداری و بهره‌برداری از اراضی زراعی و باغی، نحوه انجام فعالیت، انواع محصولات تولیدی، نحوه مصرف یا فروش محصولات، تنوع محصولات، میزان برداشت محصول، کیفیت محصولات، میزان رسیدگی و توجه، استفاده از تجهیزات جدید، میزان مشارکت، قابلیت اراضی استفاده شده است. روابط بین متغیرهای موردنظر تحقیق و داده‌های جمع‌آوری‌شده، با استفاده از آزمون‌های آماری نرم‌افزارهای Excel و SPSS ارزیابی و تحلیل شد.

قلمرو موردمطالعه این پژوهش بخش چندار شهرستان ساوجبلاغ است. این شهرستان دارای ۴ نقطه شهری (هشتگرد، شهر جدید هشتگرد، کوهسار، و گلسار) و ۴ دهستان و ۲ بخش مرکزی و چندار است که بخش مرکزی شامل دهستان‌های هیو و سعیدآباد، و بخش چندار شامل دهستان‌های برغان و چندار است. مرکز بخش چندار شهر کوهسار است که از ادغام دو روستای قلعه و چندار شکل گرفته است. دهستان چندار و دهستان برغان به ترتیب در سال ۱۴۰۰، دارای ۲۰ و ۱۶ سکونتگاه روستایی بوده است (Statistical Center of Iran, 2022) که به تناسب امکانات و منابع طبیعی به‌ویژه آب‌وخاک در دامنه‌ها و دره‌های کوهستانی و پایکوه‌ها استقرار یافته‌اند. روستاهای فشند و آردهه که پیشتر در قلمرو بخش چندار بوده‌اند به دلیل قرابت موضوعی و تعداد زیاد کشاورزان غیرساکن به جامعه آماری و نمونه‌ها افزوده شدند.

## یافته‌ها

بررسی وضعیت سنی پاسخ‌گویان نشان داد که اکثریت افراد (۳۳ درصد) پاسخ‌گو در میان کشاورزان ساکن در روستا ۴۴-۳۵ سال داشتند و در میان کشاورزان غایب (مهاجر)، بیشتر افراد (۲۷/۹ درصد)، سنی در حدود ۵۴-۴۵ سال داشتند.

ازنظر تأهل، ۶۴/۱ درصد کشاورزان ساکن و ۹۴/۷ درصد کشاورزان مهاجر (غایب)، متأهل بودند.

بر اساس داده‌های به‌دست‌آمده ۱۴۰ نفر (۸۲/۴ درصد) از کشاورزان ساکن، و ۱۹۵ نفر (۸۶/۳ درصد) از کشاورزان غیرساکن را مردان تشکیل داده است.

همان‌طور که انتظار می‌رفت نتایج مطالعه نشان داد که درمجموع میزان تحصیلات کشاورزان غیرساکن بالاتر از کشاورزان ساکن بود و سهم کشاورزان با تحصیلات خواندن و نوشتن در بین کشاورزان ساکن خیلی بیشتر از غیرساکن است.

همچنین نتایج مطالعه نشان داد که ۶۸/۸ درصد کشاورزان ساکن و ۸۱/۴ درصد کشاورزان غیرساکن شغل جانبی داشتند.

ملاحظه زمان مهاجرت کشاورزان غیرساکن نشان داد که ۷۴/۸ درصد کشاورزان غیرساکن بعد از سال ۱۳۶۱ از روستا مهاجرت نموده‌اند و تنها ۱/۸ درصد در فاصله ۱۳۴۰ تا ۱۳۵۰به شهر مهاجرت نموده‌اند. ازنظر اعضای شورای اسلامی روستاهای موردمطالعه وضعیت مهاجرت در دهه اخیر نسبت به گذشته چشم‌گیرتر بوده است.

بررسی زمان مراجعه کشاورزان غیرساکن به روستا نشان داده است که اکثر آن‌ها در فصل بهار و تابستان و هر ۱۵ روز یک‌بار (دو هفته در میان) به روستا مراجعه می‌نمایند. حدود ۷۰ درصد کشاورزان غیرساکن برای حضور در روستای خود از وسیله نقلیه شخصی و بقیه از وسایل نقلیه عمومی استفاده می‌نمایند. مطالعه نحوه استقرار و سکونت کشاورزان غیرساکن در مراجعه به روستا نشان داده که حدود ۴۷ درصد کشاورزان غیرساکن در زمان حضور در زادگاه در منزل شخصی، ۳۷/۶ درصد در منزل والدین، ۷/۱ درصد منزل اقوام، ۴/۴ درصد اتاقکی در باغ زندگی می‌کنند.

مقایسه وسعت اراضی کشاورزان غیرساکن با ساکن ازنظر اعضای شورای اسلامی نشان داد که ازنظر ۳۸/۹ درصد از اعضای شورای اسلامی روستاها وسعت اراضی کشاورزان مهاجر کمتر از وسعت اراضی کشاورزان ساکن است و ازنظر ۳۶/۱ درصد در روستای آن‌ها متوسط اراضی کشاورزی هر دو گروه برابر است و ازنظر شوراهای اسلامی ۲۵ درصد از روستاها میانگین وسعت اراضی کشاورزان مهاجر بیشتر از وسعت اراضی کشاورزان ساکن است.

یکی از ویژگی‌های مشترک کشاورزان ساکن با مهاجر تقسیم املاک موروثی است. نتایج تحقیق نشان داد که ۵۴ درصد از کشاورزان غایب (غیرساکن در روستا) و ۵۵/۳ درصد کشاورزان ساکن، املاک موروثی خود را تقسیم نموده‌اند و بقیه به‌صورت مشترک بهره‌برداری می‌نمایند.

حدود ۷۰ درصد کشاورزان ساکن برای رفت‌وآمد به روستا از وسایل نقلیه شخصی استفاده می‌نمایند و بقیه از وسایل نقلیه عمومی. یکی از عوامل تأثیرگذار بر تفاوت بهره‌برداری از اراضی کشاورزی، برخورداری از مکانی برای اقامت در روستا است. نتایج تحقیق نشان داد که ۴۶/۹ درصد کشاورزان غیرساکن در هنگام حضور در زادگاه خود در منزل شخصی، ۳۷/۶ درصد در منزل والدین، ۷/۱ درصد منزل اقوام، ۴/۴ درصد اتاقکی در باغ و ۴ درصد نیز به سایر روش‌ها در روستا بسر می‌برند.

نتایج تحقیق نشان داد که ۷۳ درصد از اراضی کشاورزان غایب (ساکن در شهر) و ۸۴/۷ درصد از اراضی کشاورزان ساکن در روستا قابلیت بهره‌برداری دارد و ۲۷ درصد از اراضی کشاورزی کشاورزان غایب و ۱۵/۳ درصد اراضی کشاورزان ساکن غیرقابل بهره‌برداری بوده است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود اراضی غیرقابل بهره‌برداری کشاورزان مهاجر بیش از کشاورزان ساکن است.

۴۰ درصد اراضی کشاورزان غایب توسط خود مالک با استفاده از کارگر، و ۳۲ درصد نیز رأساً توسط خود کشاورز (مالک)، ۱۵ درصد توسط کارگر دائم، ۵/۸ درصد اراضی به‌صورت اجاره، ۵/۸ نیز توسط اقوام نگهداری و بهره‌برداری می‌شوند. درحالی‌که بیش از ۵۴ درصد اراضی کشاورزان ساکن توسط خود آن‌ها، ۲۹/۴ درصد با کمک از کارگر، ۷/۶ درصد توسط کارگر دائم، ۴/۱ درصد توسط اقوام و ۴/۱ درصد هم اجاره داده می‌شود (جدول شماره ۳ و تصویر شماره ۴).

**جدول ۳.** نحوه نگهداری و بهره‌برداری از اراضی توسط کشاورزان غایب و ساکن در روستا.

| نحوه بهره‌برداری | کشاورزان غایب | | کشاورزان ساکن | |
|---|---|---|---|---|
| | فراوانی | درصد | فراوانی | درصد |
| خود مالک/مالکین | ۷۴ | ۳۲/۷ | ۹۳ | ۵۴/۷ |
| مالک یا مالکین و در صورت نیاز با استفاده از کارگر | ۹۲ | ۴۰/۷ | ۵۰ | ۲۹/۴ |
| توسط کارگر دائم | ۳۴ | ۱۵ | ۱۳ | ۷/۶ |
| توسط اقوام | ۱۳ | ۵/۸ | ۷ | ۴/۱ |
| اجاره داده می‌شود | ۱۳ | ۵/۸ | ۷ | ۴/۱ |

منبع: نگارندگان (۱۳۹۹-۱۴۰۰) باتوجه‌به مطالعات میدانی

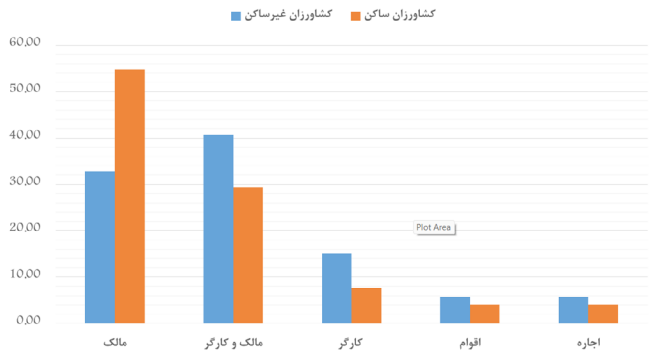


**تصویر ۴.** نحوه نگهداری و بهره‌برداری از اراضی توسط کشاورزان ساکن و غیرساکن در روستا. منبع: نگارندگان (۱۳۹۹-۱۴۰۰) باتوجه‌به مطالعات میدانی

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

جدول شماره ۴، میزان نقش‌آفرینی کشاورزان مهاجر و ساکن در فعالیت‌های کشاورزی را نشان می‌دهد. ملاحظه جدول نشانگر آن است که درمجموع کشاورزان ساکن نسبت به کشاورزان مهاجر نقش‌آفرینی بالاتری دارند. شاخص‌های کشت نهال جدید، هرس درختان، لایروبی انهار، شخم زیر درختان، کوددهی، بازسازی سنگ‌چین‌های مخروبه، سم‌پاشی زمستانه و بهاره، آبیاری، چیدن و جمع‌آوری علف‌ها، سرکشی و مراقبت از باغ، برداشت محصول بررسی شد. بر همین اساس در اراضی کشاورزان ساکن، ۳۸/۲ درصد کشت نهال جدید، ۴۱/۸ درصد هرس درختان، ۴۰ درصد آبیاری، ۵۷/۱ درصد سرکشی و مراقبت از باغ توسط خود مالک، ۳۹/۴ درصد شخم زیر درختان و کوددهی، ۴۵/۹ بازسازی سنگ‌چین‌های مخروبه، ۳۷/۱ درصد سم‌پاشی زمستانه، ۴۰/۶ درصد سم‌پاشی بهار، ۴۲/۹ درصد چیدن و جمع‌آوری علف‌ها توسط کارگر، ۳۵/۳ درصد برداشت محصول نیز توسط کشاورزان ساکن در روستا و کارگر انجام می‌گیرد. از طرف دیگر بیش از ۳۵ درصد کاشت نهال جدید اراضی کشاورزان مهاجر، ۴۶/۹ درصد هرس درختان، ۵۱/۸ درصد لایروبی انهار، ۵۶/۷ درصد شخم زیر درختان، ۵۴/۴ درصد کوددهی، ۵۲/۳ درصد بازسازی سنگ‌چین‌های مخروبه، ۵۱/۴ سم‌پاشی زمستانه، ۵۹/۷ درصد سم‌پاشی بهاره، ۳۷/۶ درصد آبیاری، ۴۸/۳ درصد چیدن و جمع‌آوری علف‌ها توسط کارگر، ۳۱/۹ درصد سرکشی و مراقبت از باغ توسط خود مالک و ۳۵ درصد برداشت محصول توسط مالک و کارگر صورت می‌گیرد. همان‌طور که اطلاعات جدول شماره ۴ نشان می‌دهد ۳۸/۲ درصد (بالاترین فراوانی) کشت نهال جدید توسط خود کشاورزان ساکن انجام می‌گیرد درحالی‌که ۳۵/۸ درصد همین فعالیت درباره کشاورزان غیرساکن توسط کارگر (موقت و دائم)، صورت می‌گیرد. ۴۱/۸ درصد کشاورزان ساکن، هرس درختان را خود انجام می‌دهند درصورتی‌که ۴۶/۹ درصد کشاورزان غیرساکن این فعالیت (هرس درختان)، توسط کارگر انجام می‌گیرد. در مورد لایروبی انهار اطلاعات بیانگر این است که ۳۵/۳ درصد کشاورزان ساکن و ۵۱/۸ درصد کشاورزان غیرساکن، و همچنین ۳۹/۴ درصد کشاورزان ساکن و ۵۶/۷ درصد کشاورزان غیرساکن شخم زیر درختان، ۳۹/۴ درصد کشاورزان ساکن و ۵۴/۴ درصد کشاورزان غیرساکن کوددهی، ۴۵/۹ درصد کشاورزان ساکن و ۵۲/۳ درصد کشاورزان غیرساکن بازسازی سنگ‌چین‌های مخروبه، ۳۷/۱ درصد سم‌پاشی زمستانه کشاورزان ساکن و ۵۱/۴ درصد کشاورزان غیرساکن، ۴۰/۶ درصد کشاورزان ساکن و ۵۹/۷ درصد کشاورزان غیرساکن سم‌پاشی بهاره، ۴۲/۹ درصد کشاورزان ساکن و ۴۸/۳ درصد کشاورزان غیرساکن چیدن و جمع‌آوری علف‌ها را توسط کارگر انجام می‌دهند. همچنین ۴۰ درصد کشاورزان ساکن آبیاری را خود، ۳۷/۶ درصد کشاورزان غیرساکن همین فعالیت (آبیاری) را توسط کارگر انجام داده‌اند. ۵۷/۱ درصد سرکشی و مراقبت از باغ توسط خود کشاورزان ساکن و درحالی‌که ۳۰/۶ درصد کشاورزان غیرساکن آن را توسط کارگر انجام می‌دهند. ۳۵/۳ درصد کشاورزان ساکن و ۳۵ درصد برداشت محصول توسط کشاورز و در صورت نیاز کارگر صورت پذیرفته است. درنهایت باتوجه‌به اطلاعات می‌توان نتیجه گرفت که اغلب کشاورزان ساکن سعی می‌کنند که بیشتر فعالیت‌ها را خودشان انجام دهند درصورتی‌که اغلب کشاورزان غیرساکن برای انجام بیشتر فعالیت‌های نامبرده از کارگر استفاده می‌نمایند.

برای پاسخ به پرسش نخست تحقیق، این فرضیه آزمون شد: «بین نحوه بهره‌برداری از اراضی کشاورزان ساکن و غایب در روستا تفاوت وجود دارد». برای آزمون این فرضیه از متغیرهایی همچون تفاوت در نگهداری و بهره‌برداری اراضی زراعی و همچنین اراضی باغی، انجام فعالیت‌های زراعی، تفاوت در تعداد نهال‌های بارور کشاورزان ساکن و غیرساکن، استفاده شد. باوجوداینکه بر اساس یافته‌های توصیفی می‌توان پذیرفت که تفاوت قابل‌توجهی بین این دو گروه وجود دارد اما مشاهده نتایج آزمون کای اسکوار نشان داد که رابطه معناداری میان نحوه نگهداری و بهره‌برداری از اراضی کشاورزان ساکن و غایب وجود ندارد. به‌این‌ترتیب می‌توان اذعان داشت که کشاورزان ساکن و غایب در انجام امور مربوط به نگهداری و بهره‌برداری از اراضی خود به یک نسبت از کارگر، اجاره دادن اراضی، و نگهداری توسط خود مالک استفاده نموده‌اند (جدول شماره ۵).

**جدول ۴.** نحوه انجام فعالیت زراعی کشاورزان ساکن و غیرساکن در روستا.

| نام فعالیت | نحوه انجام | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | خود مالک/ مالکین | | مالک/ مالکین و کارگر | | کارگر موقت و دائم | | انجام نمی‌گیرد | |
| | ساکن | غیرساکن | ساکن | غیرساکن | ساکن | غیرساکن | ساکن | غیرساکن |
| کشت نهال جدید | ۳۸/۲ | ۳۰/۱ | ۲۹/۴ | ۲۶/۱ | ۲۴/۷ | ۳۵/۸ | ۷/۶ | ۸ |
| هرس درختان (حذف شاخه‌های زائد) | ۴۱/۸ | ۲۲/۶ | ۲۷/۱ | ۲۳/۵ | ۲۴/۲ | ۴۶/۹ | ۷/۱ | ۷/۱ |
| لایروبی انهار | ۲۱/۲ | ۱۴/۶ | ۳۱/۲ | ۲۵/۷ | ۳۵/۳ | ۵۱/۸ | ۱۲/۴ | ۸ |
| شخم زیر درختان | ۲۹/۴ | ۱۷/۳ | ۲۵/۹ | ۱۹ | ۳۹/۴ | ۵۶/۷ | ۵/۳ | ۷/۱ |
| کوددهی | ۳۲/۴ | ۱۹/۹ | ۲۲/۴ | ۱۹ | ۳۹/۴ | ۵۴/۴ | ۵/۹ | ۶/۶ |
| بازسازی سنگ‌چین‌های مخروبه | ۲۰ | ۱۶/۸ | ۱۴/۷ | ۱۷/۷ | ۴۵/۹ | ۵۲/۳ | ۱۹/۴ | ۱۳/۳ |
| سم‌پاشی زمستانه | ۲۱/۲ | ۱۰/۲ | ۱۸/۸ | ۱۲/۴ | ۳۷/۱ | ۵۱/۴ | ۲۲/۹ | ۲۶/۱ |
| سم‌پاشی بهار | ۳۰ | ۱۵/۹ | ۲۱/۸ | ۱۱/۹ | ۴۰/۶ | ۵۹/۷ | ۷/۶ | ۱۲/۴ |
| آبیاری | ۴۰ | ۲۷/۹ | ۲۴/۷ | ۲۷/۹ | ۳۰/۶ | ۳۷/۶ | ۴/۷ | ۶/۶ |
| چیدن و جمع‌آوری علف‌ها | ۲۷/۱ | ۱۶/۸ | ۲۲/۹ | ۲۳ | ۴۲/۹ | ۴۸/۳ | ۷/۱ | ۱۱/۹ |
| سرکشی و مراقبت از باغ | ۵۷/۱ | ۳۱/۹ | ۲۴/۷ | ۳۰/۵ | ۱۵/۳ | ۳۰/۶ | ۲/۹ | ۷/۱ |
| برداشت محصول | ۳۰ | ۲۷ | ۳۵/۳ | ۳۵ | ۳۱/۸ | ۳۱ | ۲/۹ | ۷/۱ |
| سایر فعالیت‌ها | ۵/۹ | ــــ | ۱۵/۹ | ۶/۲ | ۱۵/۳ | ۲۶/۹ | ۶۲/۹ | ۶۶/۸ |

منبع: نگارندگان (۱۳۹۹-۱۴۰۰) باتوجه‌به مطالعات میدانی

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

**جدول ۵.** آزمون کای اسکوار تفاوت در نحوه نگهداری و بهره‌برداری از اراضی.

| آزمون | ارزش | درجه آزادی | سطح معنی‌داری (Sig) |
|---|---|---|---|
| کای اسکوار | ۱۴/۹۲ | ۱۶ | ۰/۵۳ |

منبع: نگارندگان (۱۳۹۹-۱۴۰۰) باتوجه‌به مطالعات میدانی

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

بنابراین فرضیه نخست تحقیق که میان بهره‌برداری از اراضی کشاورزان ساکن با کشاورزان غیرساکن در روستا تفاوت وجود دارد را نه می‌توان به‌طور کامل تأیید و نه به‌طور یقین رد نمود چراکه در این تحقیق چه بر اساس آزمون‌های انجام پذیرفته و چه بر اساس نتایج توصیفی در موارد زیادی تفاوت به‌وضوح مشخص است ولی سطح معنی‌داری بیش از ۰/۰۵ است و رابطه معنی‌دار نیست. این نتیجه تا حدودی شبیه نتیجه تحقیق گویک و دوویدی (۲۰۲۱) است که اظهار داشته‌اند: «علی‌رغم نبود تفاوت‌های قابل‌توجه، همچنان در بیان اینکه هیچ تفاوتی میان کشاورزان و غیر کشاورزان نیست، تردید داریم».

فرضیه دوم تحقیق: به نظر می‌رسد محل اقامت کشاورزان سبب تفاوت در بهره‌برداری از اراضی آن‌ها شده است. برای این فرضیه از سنجش رابطه متغیرهایی همچون تنوع محصولات، میزان برداشت محصول، مساحت اراضی کشاورزی، کیفیت محصولات، میزان خودمصرفی محصولات، میزان سرکشی به باغ و اراضی، میزان رسیدگی به باغ، میزان سرمایه‌گذاری، استفاده از تجهیزات جدید، انجام فعالیت کشاورزی توسط مالک، اجاره دادن اراضی، استفاده شد. بدین منظور فعالیت‌هایی همچون کشت نهال جدید توسط هر دو گروه از کشاورزان، هرس درختان، لایروبی انهار، شخم زدن، کوددهی، بازسازی سنگ‌چین‌ها، سم‌پاشی، آبیاری، جمع‌آوری علف‌ها، سرکشی و مراقبت از باغ و برداشت محصول بررسی شد. بر اساس نتایج یافته‌های توصیفی کشاورزان ساکن در روستا بیشتر فعالیت‌های کشاورزی را خودشان (مالک) انجام می‌دهند و در موارد خیلی کمتر از کارگر استفاده می‌نمایند درحالی‌که کشاورزان غیرساکن (مهاجر از روستا)، برای انجام فعالیت‌های کشاورزی بیشتر از کارگر استفاده می‌کنند، بنابراین می‌توان بر اساس نتایج یافته‌های توصیفی، فرضیه را تأیید کرد اما بر اساس سطح معنی‌داری نتایج آزمون کای اسکوار برخی از گویه‌ها بیش از ۰/۰۵ بوده و رابطه معنی‌دار نیست و تنها در مورد

انجام فعالیت‌هایی مانند شخم زدن اراضی و سرکشی و مراقبت از اراضی، رسیدگی کشاورزان به باغات و درنتیجه تمامی تفاوت‌ها کیفیت محصولات سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۵ و رابطه معنی‌دار است. با ملاحظه یافته‌های تحقیق می‌توان اظهار داشت که در انجام فعالیت‌های اساسی و ضروری کشاورزی (که بدون انجام آن‌ها مزرعه یا باغ نابود می‌شود) همچون کشت، آبیاری، هرس، سم‌پاشی، لایروبی، کوددهی و مانند آن تفاوت محسوسی بین کشاورزان ساکن و مهاجر وجود ندارد. اما در امور مراقبت و سرکشی از اراضی کشاورزی که نوعی فعالیت غیراساسی ولی مهم محسوب می‌شود سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۵ و رابطه معنی‌دار است. بر این اساس می‌توان فرضیه تحقیق را پذیرفت. به‌عبارت‌دیگر کشاورزانی که در روستا ساکن‌اند بیش از کشاورزان غیرساکن از اراضی کشاورزی و باغی خود مراقبت می‌نمایند (جدول شماره ۶).

## بحث و نتیجه‌گیری

موج گسترده مهاجرت از روستا به شهر در دهه‌های اخیر و حرکت رو به تزاید خرید اراضی کشاورزی روستائیان توسط ساکنان شهرها سبب شده که اکثر روستاها با پدیده کشاورزان مهاجر/غیرساکن مواجه باشند. ازاین‌رو مطالعه تفاوت نحوه بهره‌برداری از اراضی کشاورزی بین این دو گروه بسیار حائز اهمیت است که در این پژوهش تلاش شد بدان پرداخته شود. مشاهدات انجام‌گرفته و ملاحظه یافته‌های پژوهش نشانگر آن است که درمجموع کشاورزان ساکن نقش‌آفرینی بالاتری نسبت به کشاورزان مهاجر دارند.

نتایج بررسی در ناحیه موردمطالعه نشان می‌دهد که باوجوداینکه روستاهای موردمطالعه در فاصله نسبتاً کوتاهی از شهر قرار دارند و امکان تردد مهاجرین در تعطیلات پایان هفته وجود دارد، همچنان مهاجران از اراضی کشاورزی روستاها به شیوه‌های متعدد بهره‌برداری می‌نمایند. با ملاحظه یافته‌های تحقیق می‌توان اظهار داشت که در انجام فعالیت‌های اساسی و ضروری کشاورزی (که بدون انجام آن‌ها مزرعه یا باغ نابود می‌شود) همچون کشت، آبیاری، هرس، سم‌پاشی، لایروبی، کوددهی و مانند آن تفاوت محسوسی بین کشاورزان ساکن و مهاجر وجود ندارد اما در امور مراقبت و سرکشی تفاوت معنی‌دار است و کشاورزان ساکن بیش از کشاورزان مهاجر از اراضی کشاورزی و به‌ویژه باغی خود مراقبت می‌نمایند.

تأثیر عوامل اجتماعی و فرهنگی و تأثیر ناچیز جنبه‌های اقتصادی بر حفظ ارتباط مهاجرین با زادگاه و استقرار مهاجرین در شهرهای تهران و کرج که با زادگاه آنان فاصله نسبتاً کوتاهی دارد و امکان حضور مهاجران در روزهای آخر هفته را در روی اراضی کشاورزی فراهم می‌نماید، نشان می‌دهد که تفاوت بسیار غامضی بین نحوه بهره‌برداری از باغ‌ها و اراضی زراعی کشاورزان ساکن با مهاجر وجود ندارد.

**جدول ۶.** آزمون کای اسکوئر درباره نحوه انجام فعالیت‌های کشاورزی.

| متغیر مستقل | متغیر وابسته | ارزش | درجه آزادی | سطح معنی‌داری (Sig) |
|---|---|---|---|---|
| نحوه انجام فعالیت کشاورزی | مساحت اراضی کشاورزان | ۱۶/۴ | ۹ | ۰/۰۵ |
| | کیفیت محصولات | ۱۵/۴ | ۹ | ۰/۰۷ |
| | کشت نهال جدید | ۱۵/۶۵ | ۱۶ | ۰/۴۷ |
| | هرس درختان | ۱۰/۰۲ | ۱۶ | ۰/۸۶ |
| | لایروبی انهار | ۲۱/۶۸ | ۱۶ | ۰/۱۵ |
| | شخم زدن | ۲۷/۴۶ | ۱۶ | ۰/۰۳ |
| | کوددهی | ۱۵/۲۹ | ۱۶ | ۰/۵۰ |
| | بازسازی سنگ‌چین‌ها | ۱۹/۳۴ | ۱۶ | ۰/۲۵ |
| | سم‌پاشی | ۲۱/۴۷ | ۱۶ | ۰/۱۶ |
| | آبیاری | ۲۰/۱۷ | ۱۶ | ۰/۲۱ |
| | جمع‌آوری علف‌ها | ۱۶/۱۳ | ۱۶ | ۰/۴۴ |
| | رسیدگی کشاورزان به باغات | ۱۹/۷ | ۹ | ۰/۰۲ |
| | سرکشی و مراقبت از باغ | ۲۶/۹۷ | ۱۶ | ۰/۰۴ |
| | برداشت محصول | ۲۲/۳۰ | ۱۶ | ۰/۱۳ |

منبع: نگارندگان (۱۳۹۹-۱۴۰۰) باتوجه‌به مطالعات میدانی

مقایسه نتایج تحقیق با تحقیقات پیشین نشان داد که ازنظر به‌کارگیری اصطلاحات متفاوت، نتایج این تحقیق با نتیجه تحقیق فرچایلد و همکاران (۲۰۲۲) شباهت دارد. ازنظر تفاوت‌های بین ماهیت فعالیت کشاورزان ساکن با غیرساکن با نتایج تحقیق پترزلکا و همکاران (۲۰۱۳)، و ازنظر تعامل کمترِ کشاورزان غیرساکن با زمین با تحقیق میداوز[27] و همکاران (۲۰۱۴) و ازنظر زمان کمتری که کشاورزان غیرساکن در نگهداری املاک صرف می‌کنند با تحقیق کندرا و هول (۲۰۰۵) شباهت دارد. ازنظر فعالیت در زمینه فعالیت کشاورزان غیرساکن در زمینه باغداری، نتیجه تحقیق توکلی و الماسی (۲۰۱۶) که مشخص شد کشاورزان غیرساکن بیشتر در زمینه زراعت فعالیت می‌کنند، با نتیجه این تحقیق تفاوت دارد.

با عنایت به نتایج تحقیق و درهم‌تنیدگی شدید اقتصاد کشاورزی قلمرو تحقیق و کم اثر بودن اقدامات در سطح ناحیه موردمطالعه و اهمیت اسناد بالادست در فرایند برنامه‌ریزی راهبردی، توصیه‌های زیر در دو سطح سیاست‌گذاری و پژوهشی ارائه می‌شود:

تدوین چشم‌انداز و استراتژی مدون توسعه روستایی کشور: یکی از خلأهای اساسی نظام برنامه‌ریزی توسعه روستایی، سند چشم‌انداز و راهبرد توسعه روستایی است. این سند باید حاوی بخش‌های اساسی همچون برنامه بهره‌برداری از اراضی کشاورزی توسط کشاورزان مهاجر و غیرساکن باشد. بدیهی است که این برنامه ضمن برخورداری از اصول و ویژگی‌های مشترک و عام برای کشاورزان مهاجر و غیرساکن، باید از پویایی و انعطاف‌پذیری لازم برای قلمروهای جغرافیایی متعدد و متنوع کشور برخوردار باشد.

بازنگری در سیاست‌های کلان اقتصادی به‌منظور ایجاد تعادل در ارزش‌افزوده اقتصادی بخش‌های مختلف: سیاست‌های کلان اقتصادی و مسیر تحولات توسعه به‌گونه‌ای است که فعالیت‌های تولیدی به‌ویژه فعالیت‌های کشاورزی در مقایسه با فعالیت‌های تجاری مقرون‌به‌صرفه نیست. این عامل یکی از مهم‌ترین علل گرایش روستائیان به ترک فعالیت‌های کشاورزی و مهاجرت به شهر، شکل‌گیری پدیده کشاورز مهاجر و غیرساکن، فروش اراضی کشاورزی به شهرنشینان، و تغییر کاربری اراضی است.

انجام مطالعات تکمیلی: همان‌طور که بیان شد با عنایت به اینکه فاصله شهر محل سکونت کشاورزان مهاجر و غیرساکن موردمطالعه (تهران و کرج) با روستاها، نسبتاً اندک است و با توسعه شبکه حمل‌ونقل حتی امکان حضور روزانه کشاورزان در روی اراضی و باغ و برگشت شب‌هنگام به محل زندگی دائم وجود دارد، سبب شده که تفاوت قابل‌توجهی بین نحوه بهره‌برداری در این دو گروه وجود نداشته باشد (این نتیجه به نتایج تحقیق گویک و دوویدی (۲۰۲۱) شباهت دارد)، ازاین‌رو شایسته است که این مطالعه در قلمروهای دیگر این سرزمین که فاصله محل زندگی دائم و روستاهای مهاجرین بیشتر باشد، انجام پذیرد و همین‌طور تحقیقاتی با استفاده از روش‌های کیفی انجام پذیرد.

در سطح ناحیه موردمطالعه، باتوجه‌به افزایش قیمت اراضی و گسترش روند تبدیل اراضی کشاورزی به خانه‌های دوم، حفظ وضع موجود یکی از مهم‌ترین راهکارهای محافظت از اراضی کشاورزی محسوب می‌شود. اگرچه در حال حاضر بهره‌برداری توسط کشاورزان غیرساکن کارایی و اثربخشی مناسبی ندارد (و استمرار این روند در سطح گسترده ممکن است به کاهش امنیت غذایی منجر شود) ولی وضع موجود بهتر از ترک اراضی کشاورزی توسط کشاورزان غیرساکن و یا تبدیل آن به خانه‌های دوم است. ازاین‌رو در این اثر بر دو پیشنهاد سیاست‌گذاری در سطح کلان تأکید شده است. هرچند که به نظر می‌رسد در این ناحیه نیز هنوز ابعاد مختلف مسئله به‌خوبی روشن نشده و به مطالعات تکمیلی با شیوه کیفی و مشارکت صاحب‌نظران رشته‌های مختلف علمی نیاز است.

## تشکر و قدردانی

نویسندگان از کشاورزان و اعضای شورای اسلامی روستاهای مورد مطالعه قدردانی می‌نمایند. مقاله از طرحی پژوهشی برگرفته شده که حامی مالی آن دانشگاه پیام نور بوده است.

27. Meadows

## References

Abdollahyan, H. (2004). Conceptualization of Reality in Historical Sociology: Narrating Absentee Landlordism in Iran. Tehran: Sayeroshan Publication.

Avani, S. (2010). Is Utilitarianism Just the Same as Hedonism? Analyzing Bentham and Mill's Views. Philosophical Meditations, 2(6), 7-32.

Berdegué, J. A., & Fuentealba, R. (2011). Latin America: The State of Smallholders in Agriculture. Paper presented at the IFAD Conference on New Directions for Smallholder Agriculture 24-25 January, 2011. International Fund for Agricultural Development Via Paolo Di Dono, 44, Rome 00142, Italy.

Bonta, M. (2005). Becoming-forest, becoming-local: transformations of a protected area in Honduras. Geoforum, 36, 95–112.

Clemenson, H. A. (1983). Agricultural Land Tenure in England and Wales and Ontario: Past, Present and Future. Agricultural Administration, 14, 213-228.

Conway, M. C., Amacher, G. S., Sullivan, J., & Wear, D. (2003). Decisions nonindustrial forest landowners make: an empirical examination. Journal of Forest Economics, 9, 181–203.

Drikvand, M., Moridsadat, P., & Razavian, M. T. (2021). Identifying the Factors Affecting the Sustainable Development of Urban and Suburban Agriculture with an Entrepreneurial Approach (Case Study: Central District of Khorramabad City). Journal of Rural Research, 12(3), 426-445. doi: 10.22059/jrur.2021.324051.1638

Ehlers, E. (2001) Iran: City–Village-Nomads (Collected Papers). translated by Abbas Saidi, Teheran 2001 (325 S.). (Übersetzung von insgesamt 12 Aufsätzen in das Persische, zuvor in deutscher Sprache publiziert).

Evans, T. P., Manire, A., de Castro, F., Brondizio, E., & McCracken, S. (2001). A dynamic model of household decision-making and parcel level landcover change in the eastern Amazon. Ecological Modelling, 143(1–2), 95-113.

Fairchild, E., & Petrzelka, P. (2022). Landownership and power: reorienting land tenure theory. Agric Hum Values, 39, 997–1006. https://doi.org/10.1007/s10460-022-10300-x

Fairchild, E., Ulrich-Schad, J. D., Petrzelka, P., & Ma, Z. (2022). The lay of the land: What we know about non-operating agricultural and absentee forest landowners in the U.S. and Europe, Journal of Environmental Management, 313, 114991, https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2022.114991.

Fesharaki, P. (1994). [Rural geography (General) (Persian)]. Tehran: Payame Noor University Press.

Firouznia, G., & Roknoldin Eftekhari, A. (2013). Persistence of Economic Functions in Depopulating Rural Area, the Case of Qazwin Area. Geographic Space, 13(41), 37-56. SID. https://sid.ir/paper/91656/en

Firoznia, G. (2007) Continuation of economic functions in depopulating rural area. The case of Qazwin Area. (Doctoral dissertation). Iran. Shahid Beheshti University.

Firoznia, G., Ziyae Tavana, M. H., & Roknaddin Eftekhari A. (2007). Explaining the process of Evolution Rural Development; the application of Life Cycle Theory. The Journal of Spatial Planning. 11(1), 93-119. URL: http://hsmsp.modares.ac.ir/article-21-1190-en.html

Gosnell, H., Travis, W. R. (2005). Ranchland ownership dynamics in the Rocky Mountain West. Rangeland Ecology & Management, 58, 191–198.

Goyke, N., & Dwivedi, P. (2021) Ascertaining differences between farmer and non-farmer African American forest landowners in Georgia, United States, Trees, Forests and People, 5, 100118, https://doi.org/10.1016/j.tfp.2021.100118.

Grinfelde, I., & Mathijs, E. (2004). Agricultural land abandonment in Latvia: an econometric analysis of farmers' choice. Agricultural Economics Society Annual Conference, Imperial College. 1-24.

Grubbström, A. (2011). Emotional bonds as obstacles to land sale—Attitudes to land among local and absentee landowners in Northwest Estonia, Landscape and Urban Planning, 99(1), 31-39, https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2010.08.010.

Kalantari, K. (2001). [Regional Planning and Development (Persian)]. Tehran: Khoshbin Publication.

Kam, H., Metternicht, G., Baumber, A., & Cross, R. (2019). Engaging absentee landholders in ecosystem service delivery in south-eastern Australia, Ecosystem Services, 39, 100988, https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2019.100988.

Kendra, A., & Hull, R. B. (2005). Motivations and behaviors of new forest owners in Virginia. Forest Science, 51, 142–154.

Kolawole, A. (1988). Farm tenancy on the South Chad Irrigation Project, Nigeria: Problems and prospect. Land Use Policy, 5(4), 434-444. https://doi.org/10.1016/0264-8377(88)90077-4.

Lahsaei Zadeh, A. (1989). [Migration Theories (Persian)]. Shiraz: Navid Publication.

Lambton, A. K. S. (1953). Landlord and peasant in Persia. London: Oxford University Press.

Meadows, J., Emtage, N., Herbohn, J., (2014). Engaging Australian small-scale lifestyle landowners in natural resource management programmes – Perceptions, past experiences and policy implications. Land Use Policy, 36, 618–627.

Morrison, M., Greig, J., Read, D.M.Y., Waller, D.S., McCulloch, R., (2015). Communicating information to diffcult-to-reach landholders: perspectives of natural resource management communication practitioners. Austr. J. Environ. Manage. 22, 315–328.

Nielsen-Pincus, M., Hall, T., Ellen Force, J., & Wulfhorst, J.D. (2010). Sociodemographic effects on place bonding. Journal of Environmental Psychology, 30, 443–454.

Petrzelka, P., Ma, Z., & Malin, S. (2013). The elephant in the room: Absentee landowner issues in conservation and land management. Land Use Policy, 30, 157–166.

Petrzelka, P., Malin, S., Gentry, B. (2012). Absentee landowners and conservation programs: Mind the gap. Land Use Policy, 29, 220– 223.

Pezaros P. D. (2003). Panel 2: A diverse countryside The role of Rural Development Policy in environmental and land man-

agement. European Conference on Rural Development Salzburg, 13-14 November 2003.

Rezvani, M., Mansourian, H., & Ahmadi, F. (2010). Promoting Villages to City and its Role on Improvement of Quality of Life of Local Resident (Case Study: Firozabad and Sahen Cities in Lorestan and Kordestan Provinces). Journal of Rural Research, 1(1), 33-65.

Rickenbach, M., & Kittredge, D. B. (2009). Time and distance: comparing motivations among forest landowners in New England, USA. Small-scale Forestry, 8, 95–108.

Saidi, A. (1998). [The principals of rural geography (Persian)]. Tehran: SAMT Publication.

Salehi, E. (2007). The role of urban development rules and regulations in the case of a good city and sustainable urban development, a study: Tehran. Journal of Environmental Studies, 32(40), 51-62.

Shakoei, H., & Musa Kazemi, S. M. (2005). [The principals of urban geography (Persian)]. Tehran: Payame Noor University Press.

Shakoei, H. (1985). [Applied geography and geographical schools (Persian)]. Mashhad: Astan Quds Razavi Publication.

Shokati, M., Kalantari, K., Asadi, A., & Shabanali, H. (2018). A Survey of agricultural land dispersion and fragmentation at both global and Iranian levels. Land Management Journal, 6(1), 63-82. doi: 10.22092/lmj.2018.117169

Statistical Center of Iran. (2022). [Political divisions of 2022 (Persian)]. https://www.amar.org.ir/Portals/0/Geo/GEO1400.xlsx, Access date 28 August 2022.

Stouffer, S. A. (1940). Intervening opportunities: a theory relating mobility and distance. American Sociological Review, 5, 845-867. cited in Kolawole, A. (1988). Farm tenancy on the South Chad Irrigation Project, Nigeria: Problems and prospect. Land Use Policy, 5(4), 434-444. https://doi.org/10.1016/0264-8377(88)90077-4.

Strambi, G. (2015). Tackling agricultural land abandonment: Italian legislation on "land banks". GeoProgress Journal, 2(II), 9-17.

Surendra, G. C., Mehmood, S., & Schelhas, J. (2009). Segmenting landowners based on their information-seeking behavior: a look at the landowner education on the red oak borer. Journal of Forestry, 107, 313–319.

Tavakoli, J., & Almasi, H. (2016). Production and exploitation mode of Absentee farmers from villages' resources (case study: Hoome rural sub district, Harsin county). Geography and Environmental Planning, 27(2), 65-86. doi: 10.22108/gep.2016.21816

Zanjani, H. (2001). [Migration (Persian)]. Tehran: SAMT Publication.